

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
PEDAGOGICKÁ FAKULTA
KATEDRA ČESKÉHO JAZYKA A LITERATURY

DIPLOMOVÁ PRÁCE

POSTOJE ŽÁKŮ ZÁKLADNÍCH ŠKOL KE SPISOVNÉ
ČEŠTINĚ

PUPIL'S ATTITUDES TO LITERARY CZECH

Vedoucí diplomové práce: PhDr. Ladislav Janovec, Ph.D.

Autorka diplomové práce: Hana Durdilová

Studijní obor: učitelství VVP pro 2. st. ZŠ a SŠ

kombinace: český jazyk - francouzský jazyk

Praha 2008

ČESTNÉ PROHLÁŠENÍ

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně a že jsem použila pouze literaturu a prameny uvedené v příloženém seznamu.

V Praze dne 16.12.2008

Hana Durdilová

Hana Durdilová

Číslo: 123456789

Podpis: _____

Marie Gurdilová

Adresa: _____

Učitelka českých základních škol - ke
pisovné češtině

Titul: _____

pupil's Attitudes to Literary Czech

Číslo: _____

2004/2005

Adresa: _____

Účastníci VVP pro 2. et. ZŠ a SŠ

Adresa: _____

Učitelka českého jazyka - francouzský
jazyk

Adresa: _____

Katedra českého jazyka a literatury

Adresa: _____

PhDr. Ladislav Janovec, Ph.D.

Adresa: _____

Podpis: _____

Adresa: _____

Podpis: _____

PODĚKOVÁNÍ

Děkuji PhDr. Ladislavu Janovci, Ph.D. za odborné vedení práce,
mnoho cenných rad a podnětů a věcné připomínky, které mi
pomohly při tvorbě této práce. Nadále děkuji ZŠ Králův Dvůr,
ZŠ Počaply, Jungmannově ZŠ Beroun a Gymnáziu Joachima Barranda
za ochotu a spolupráci při výzkumu.

ANOTAČNÍ LIST

Jméno autora: Hana Durdilová

Název DP: Postoje žáků základních škol ke spisovné češtině

Anglický název: Pupil's Attitudes to Literary Czech

Akademický rok: 2008/2009

Obor studia: Učitelství VVP pro 2. st. ZŠ a SŠ

Kombinace: český jazyk - francouzský jazyk

Katedra: Katedra českého jazyka a literatury

Vedoucí DP: PhDr. Ladislav Janovec, Ph.D.

Bibliografické údaje: Počet stran: 78
Počet příloh: 1

Klíčová slova: Hovorová čeština
Hyperkorektnost
Kodifikace
Norma
Mateřský jazyk
Nespisovnost
Obecná čeština
Rozvrstvení jazyka
Spisovný jazyk
Standardní jazyk

Obsah

Obsah	5
Úvod	6
Jazyk a jeho funkce	7
Funkční rozvrstvení jazyka	8
Vývoj jazyka	12
Norma a jazyková kultura	15
Pojetí spisovnosti	22
Spisovná versus obecná čeština	25
Možnosti řešení	28
Diskuse - 90. léta	29
Současná situace	33
Výzkum na základních a středních školách	43
Fonologie	45
Kvantita hlásek	46
Samohláskové změny	47
Protetické v-	52
Morfologie	53
I pl. substantiv, adjektiv, pronomén	54
L pl. substantiv	55
V sg. maskulin	56
Adjektiva a adjektivní zájmena	57
Verba	59
Slovní zásoba	62
Postoje žáků ke spisovné češtině	68
Závěr	70
Seznam literatury	73
Příloha - dotazník	76

Úvod

V posledních letech se zintenzivňují diskuse o spisovnosti v odborných periodikách a na vědeckých konferencích. Hlavní problém tkví ve stále rostoucím vlivu obecné češtiny, a tím souvisejícím dopadem na spisovný jazyk. Mezi jednotlivými lingvisty panuje nejednoznačný názor. Někteří akceptují nespisovné prostředky i v psaném projevu, někteří jsou ochotni o nich uvažovat, jiní je striktně odmitají. Cílem této práce je rozpoznat postoje žáků základních škol ke spisovnému jazyku. Práce reaguje na názor P. Sgalla, že se člověk v dětství spisovnost učí uměle a spisovné vyjadřování je pro něj nepřírozené.

Pomocí výzkumu na základních školách a gymnáziu zjišťuji, jaká děti zaujímají stanoviska ke spisovnému jazyku, jak na něj nahlíží, zda ho vůbec vnímají a hlavně jakou roli hraje v jejich životě.

Jazyk a jeho funkce

Lingvistika 19. a počátku 20. století nevnímala současný spisovný jazyk jako předmět vědeckého zkoumání. Až Pražská škola potvrdila studium spisovného jazyka jako nezbytnou součást lingvistiky. Velmi se na tom podílel svými statěmi o spisovném jazyce ve třicátých letech minulého století Bohuslav Havránek.

Teoretici Pražského lingvistického kroužku (PLK) jako první začali zkoumat rozdíl mezi spisovným a lidovým jazykem. Hlavní rozdíl vyplývá z funkce toho kterého jazyka. Havránek definuje spisovný jazyk a jeho funkci následovně: „spisovný jazyk je jazykovým výrazem kulturního a civilizačního života, vyjadřuje postup a výsledky myšlení filosoficko-náboženského, vědeckého, politického a administrativně-právního, a to nejen s cílem praktického sdělování, nýbrž i odborného poučení a kodifikujícího formulování“ (Havránek, 1963, s. 13). Spisovný jazyk splňuje podmínky vyjádření pojmů, které nemají vztah k reálnému životu a plní kritérium jednoznačnosti. To souvisí s intelektualizací a s racionalizací spisovného jazyka. Pomocí spisovného jazyka je tak možné formulovat souvislé složité myšlenkové pochody. Jazykové projevy plní požadavky přesnosti a určitosti a jsou schopné vyjádřit souvislost myšlení. Z toho je patrné, že spisovný jazyk se převážně vyskytuje v psané podobě. Rozdílné funkce spisovného a lidového jazyka způsobily rozdíly ve slovníku a gramatické struktuře. Havránek je přesvědčen, že nelze beze ztrát a mezer nahradit spisovný jazyk jazykem lidovým prostou hláskovou a tvaroslovnou kodifikací lidového jazyka. Spisovný jazyk plní speciální funkce. Jsou na něj kladeny vyšší požadavky a jeho slovní zásoba se odvíjí od úlohy,

kteřou v daný moment plní. Funkce spisovného jazyka působí také na jeho gramatickou strukturu. Struktura spisovného jazyka je dle Havránka bohatší o některé výrazové prostředky, je přesnější a jednoznačnější, což dnes někteří lingvisté odmítají. I ve fonologickém systému spisovného a lidového jazyka jsou markantní rozdíly související s přijetím či nepřijetím některých hláskových změn.

Funkční rozvrstvení jazyka

Jazyk jako jev sociální a společenský slouží stejnou měrou všem příslušníkům jednoho společenství. Sociální zařazení spisovné češtiny se mění ve druhé polovině 19. století, kdy proniká spisovný jazyk do všech vrstev společnosti. Spisovný jazyk tak přestává být jazykem jen úzké třídy.

První souborné řešení problematiky funkčního rozvrstvení jazyka formuloval Havránek roku 1932 v přednášce „Úkoly spisovného jazyka a jeho kultura“. Výběr jazykových prostředků je u lidového i spisovného jazyka dle Havránka podřízen účelu konkrétní jazykové situace s tím, že funkce spisovného jazyka jsou bohatěji a přesněji rozlišeny. Projevy v lidovém jazyce shrnuje pod funkci komunikativní. K funkčnímu a stylistickému rozlišování jazyka se nejvíce využívá lexikální a syntaktická stránka jazyka. Nadále Havránek upozorňuje, že v každé jazykové struktuře existuje jistá variabilita, i když značná část strukturní výstavby zůstává stejná i ve větších nářečních celcích. Obdobné je to i se sociálními nářečními i se strukturou spisovného jazyka. Zde nalézáme rozdíly jak v užívání jazykových prostředků, tak i v soustavě celého jazyka. Například mluvený jazyk se

nejvíce odlišuje ve výstavbě slovního a syntaktického plánu.

Funkční styl charakterizuje Havránek jako „singularizační organizaci jazykové strukturní celistvosti, jakou je každý jazykový projev (Havránek 1963, s. 64). Tato organizace podléhá jistým zvyklostem a konvencím. Pokud se mluvčí při výběru výrazových prostředků řídí individuálními zvyklostmi, jedná se o styl individuální, tedy subjektivní. Jestliže používá zvyklosti dané konvencí, jedná se o styl konvenční, objektivní. Funkční styl je chápán jako způsob výběru a organizace konkrétních jazykových projevů.

Havránek jako první ve svých statích používá termín obecný jazyk, který charakterizuje jako interdialekt, tedy lidové české nářečí bez přesného místního vymezení. Chápe ho ve dvou hlediscích: v poměru k místnímu nářečí, pak se jedná o společný jazyk a plní úlohu spisovného jazyka, anebo v poměru ke spisovnému jazyku a plní úlohu lidového jazyka. Havránek ovšem zásadně odmítá dnes již rozšířené tvrzení, že dochází ke ztotožňování hovorového spisovného jazyka a obecné češtiny. Naopak hovorovou češtinu chápe jak funkční vrstvu spisovného jazyka. „Od ostatních jeho vrstev se liší strukturně v jistých úsecích sémantické výstavby slovní i syntaktické. Vyznačuje se prostou větnou stavbou s jednoduchými syntaktickými vztahy“ (Havránek 1963, s. 66).

Hovorová vrstva má vlastnosti sémantické struktury shodné se spisovným jazykem. Je to dáno tím, že úzce souvisí s jeho obecnou úlohou sloužit běžnému každodennímu hovoru. Nejvýraznější jsou podobné prvky fonologického a morfologického systému. Hovorová čeština se odlišuje od ostatních vrstev spisovného jazyka určitou variabilitou. Některé prvky bývají nahrazovány prvky obecné češtiny. Hovorová čeština má ovšem fonologický systém spisovného

jazyka a morfologické prostředky podléhají normě spisovného jazyka. Havránek přiznává, že hovorová čeština může být individuálně zastoupena obecnou češtinou, slangem nebo místním nářečím. Je to zapříčiněno tím, že čeština postrádala v 19. století hovorovou vrstvu spisovného jazyka. Během 40. a 50. let 20. století se dle Havránka hovorová vrstva postupně vypracovala. Budoucnost vidí v kooperaci se školskou praxí. Doporučuje důkladné poučení o hláskovém a tvaroslovném systému spisovného jazyka a pěstění znalosti spisovného jazyka. Na toto pojetí navázal v 50. letech J. Bělič. Ten charakterizoval hovorovou češtinu jako reálně existující útvar, tedy jako mluvenou formu spisovného jazyka zbavenou knižních a nespisovných prostředků. Hovorová čeština je tak v kontaktu s dialektem a interdialektem a jejím prostřednictvím pronikají do spisovného jazyka prostředky doposud považované za nespisovné (Bělič 1958, s.62). Hovorová čeština byla v této době pocíťována jako jazyk, který by mohl posílit prestiž spisovné češtiny, tedy jako útvar, jemuž patří budoucnost. Jazykový vývoj ovšem vypovídá o něčem jiném. Hovorová čeština je dnes velice těžko identifikovatelný útvar. V šedesátých letech proběhla polemika o obecné češtině. Došlo mezi lingvisty ke shodě, že obecná čeština má blíže ke spisovné češtině než k nářečí. Pokud bychom přijali formulaci mluvené podoby spisovného jazyka pro současnou jazykovou praxi, je patrné, že hovorová čeština ustupuje a nahrazuje ji obecná čeština. Dokazují to četné výzkumy mluveného jazyka např. Brabcová 1973, Jančíková 1987, Mullerová 1994).

Sgall upozorňuje na fakt, že hovorový jazyk existuje, ale jen jako neúplný útvar, jelikož je v našem prostředí velmi rozšířeno kolísání mezi spisovným jazykem a obecnou češtinou (Sgall - Hronek 1992). Spisovný jazyk sice plní základní kulturní sdělovací funkce, ale obecná čeština je

běžně mluvený jazykový útvar. Genezi a rozšíření obecné češtiny vidí především ve vyrovnávání se s většinou. Mluvčí místních nářečí s malým místním rozšířením se nechtějí vystavovat posměškům kvůli jinému způsobu mluvení, a tak se snaží zbavit alespoň nejtypičtějších prvků svého nářečí. Tim se přiblíží mluvčím z kulturně i zeměpisně převažujícího jazykového útvaru. Dochází tedy ke spojování nářečí v interdialekt. Pokud ovšem mluvčí užívají tento útvar při každodenní komunikaci mezi sebou, nejedná se již o interdialekt, ale o obecný jazykový útvar. Přestože Sgall plně souhlasí s tím, že funkčně rozlišené útvary mají kódy vyšší a nižší, odmítá zjednodušené tvrzení o nevhodnosti nespisovného vyjadřování ve všech situacích a poukazuje na zvláštní situaci u nás. V každodenním hovoru mluvčí neužívají ani spisovný jazyk ani dialekt, ale nespisovný útvar – obecnou češtinu. Navíc spisovný jazyk není rodným jazykem dětí. Jen výjimečně se stává, že matky mluví na své děti spisovně, a tak se děti poprvé setkávají se spisovností ve školských zařízeních. Sgall je přesvědčen, že je třeba obecnou češtinu vnímat jako podstatný útvar našeho národního jazyka. V Čechách ji v běžném každodenním styku užívá většina mluvčích, pokud se nepokouší o spisovný jazyk. Ten všichni znají ze školy a médií. Podle individuálního posouzení vhodnosti dochází u mluvčích ke střídání kódu spisovného a obecného jazyka. Z důvodu častého kolísání není hranice mezi oběma útvary úplná a jednotná. I obecná čeština má své varianty. Centrální postavení zaujímá Praha, a představuje tak základní variantu tohoto útvaru. Nespisovné jazykové prostředky pronikají i na Moravu, nepůsobí tu však vliv obecné češtiny, nýbrž školní výchova a mluvní vzory pražské televize (Uličný 2007).

Obrozenecké úsilí o zachování češtiny jako národního jazyka vedlo k autoritativnímu přístupu kodifikace. Obrozenci se nesnažili pozvednout běžně mluvený jazyk, vzali za vzor archaickou podobu, a tím vznikla propast mezi spisovnou a každodenní češtinou.

Spisovný jazyk reprezentuje národ jako celek a je nositelem vyšších kulturních funkcí. Mluvčí si váží spisovné normy a uznávají její prestižní postavení. Sgall ovšem neuznává tvrzení, že spisovné tvary jsou krásnější a libozvučnější. „Pro češtinu platí, že je tu spisovný útvar nadřazený funkčně, ale útvar, který nazýváme obecná čeština, je nadřazený z hlediska struktury, především proto, že se v něm v nejčistší podobě projevují vývojové tendence; ty jsou ve spisovném jazyce natolik bržděny kodifikací a jinými aspekty jazykové kultury, že se mezi lingvisty někdy ne zrovna lichotivě říká, že spisovný jazyk je muzeum“ (Sgall - Hronek, 1992, s. 92). Pokud jde o spisovnou normu, nelze mluvit o celonárodní platnosti. Čeština má ve své mluvnici řadu místně rozrůzněných variant. Postoje mluvčích k rozvrstvení češtiny se rozcházejí. Při výběru jazykových prostředků jsou ovlivněni individuálními postoji i situačními aspekty.

Vývoj jazyka

Lingvisté se shodují, že současné napětí mezi spisovným jazykem a skutečnou jazykovou praxí je spjaté se složitým historickým vývojem českého jazyka, a to především v době pobělohorské a obrozenecké. Pro vývoj spisovného jazyka je typické, že byl velmi ovlivňován vnějšími činiteli. Jazyk je úzce spjat s vývojem české společnosti, který byl velmi nerovnoměrný. Proto nelze zákonitosti vývoje nějakým způsobem zobecňovat. Podle Havránka je základním znakem

jazyka, který byl dorozumívacím prostředkem politického, hospodářského a společenského života, fakt, že se formoval jako společný jazyk vytvářeného národního celku.

Vývoj českého spisovného jazyka probíhal od 10. století z jediného střediska, z Prahy. První česky psané památky pocházejí ze 13. století. Rozmach slovní zásoby ve druhé polovině 14. století přispívá k vytváření třídního dialektu. V 15. století spisovný jazyk zbavuje zastaralých výrazů a počesťují se cizí slova. Koncem 16. století dosahuje čeština značné jednotnosti a ustálenosti v písemných projevech všech vrstev. Tento sjednocující vývoj se podepisuje i na mluvnických a lexikografických pracích na přelomu 16. a 17. století. Vývoj jazyka byl násilně přerušen feudalistickým vývojem v pobělohorské době.

Názory na vývoj jazyka v 18. století se liší. Obecně se hovoří a ve školské praxi je zakořeněno tvrzení o jazykovém úpadku a o tzv. období temna. Proti odsuzování této doby se v české lingvistice staví především Alexandr Stich. Ten ve svých statích upozorňuje, že negativní postoj k jazykovému vývoji v 18. století souvisí především s obecnějšími politicko-historickými postoji a odráží protihabsburské hodnocení politického vývoje Čech po roce 1620.

Převládlo přesvědčení, že jazyk 18. století je příliš rozkolísaný. V obrozeneckém období se teoretici nezajímali o mluvený jazyk, a tak se všechny mluvnice vracejí k ustálenému literárnímu jazyku konce 16. století. Vyniká Dobrovského gramatika, která se zasloužila o ustálení spisovného jazyka v základech gramatické stavby. Následující generace, které nabyly přesvědčení o reálné možnosti obnovení spisovného jazyka, se zaměřily na sjednocování jazyka. Dobrovského gramatika se stala zdrojem kodifikace, ovšem tehdejší praktiky odmítání

mluveného jazyka dokonce překonaly Dobrovského názory. Dobrovský nazval kapitolu věnovanou období 18. století: „Úpadek české řeči“. Ve skutečnosti měl na mysli především literární tvorbu. Toto hodnocení převzali ostatní lingvisté a pod vlivem převládajícího názoru o úpadku české kultury „očisťovali“ jazyk od jevů pronikajících ze současného mluveného jazyka. Dobrovský např. považoval za spisovné slovní spojení: celé města byly rozsvíceny, a celá města byla rozsvícena označil za knížní. Jungmannova generace pocitovala jevy mluveného jazyka jako příliš omezené. Odmítání živého jazyka ztvrzovala přísnými kodifikačními předpisy. Výzkum publicistiky 18. století dokázal, že spisovná norma existovala. Ve snaze přiblížit se lidovému čtenáři čerpala z mluveného jazyka. Generace 60. let 19. století také odmítala barokní češtinu jako jazyk sociálního a kulturního úpadku. Souviselo to i s budováním středního a vysokého školství. Odrážela se (zde) touha české společnosti ve srovnání s českou společností německy mluvící utvořit vrstvy s elitní, společensky vytříbenou češtinou. Tím se prohlubovala propast mezi archaizovanou kodifikací a mluveným jazykem. Puristé a brusiči dbající o čistotu spisovné normy působili až do 30. let minulého století. S funkčním přístupem PLKu se poprvé objevují názory, že obrozenecká generace vytvořila příliš velký rozdíl mezi spisovnou a každodenní češtinou. Havránek jako první upozornil, že omezení a nesnáze češtiny v 17. a 18. století byly způsobeny vnějšími činiteli. Vybízel, aby se posuzovala jazyková praxe, a ne produkce, a zdůraznil, že kodifikace může kladně sloužit vývoji jazyka v případě, že lingvisté jsou schopni předvídat vývoj normy.

Přístupu obrozeneckých lingvistů a jejich následovníků se v posledních letech věnoval Zdeněk Starý. Ten zmiňuje syndrom národního údělu jako vlivný faktor, který

formuloval přístup k české jazykové praxi od obrození, a to zejména její intervenční přístup. Přístup k otázkám jazyka je dle Starého ovlivňován vizí silného národního osudu, tj. národního úpadku v baroku. Baroko usilovalo o sblížení s normou lidového jazyka. Oproti tomu se Jungmann vrací k humanistickému ideálu. Starý se domnívá, že to je jednou z příčin negativního hodnocení společnosti jazykového systému (Starý 1994).

Obrozenci neuznali běžně mluvenou řeč své doby jako vzor pro základ spisovného jazyka. Spisovný jazyk s uměle vzkříšenou tvaroslovnou normou se podařilo uvést do literatury a odborného života. Oproti tomu se ho nepodařilo začlenit do každodenního života, o čemž svědčí obecná čeština. Sgall je přesvědčen, že purismus a brusičství překonaly svou dobu, a naopak způsobily víc zlého a oddálily spisovný jazyk od jeho přirozené podoby (Sgall 1992). Proto se také setkáváme v běžném hovoru s častým střídáním kódů. Dochází k němu nejen uprostřed věty, ale i v rámci jednoho slovního spojení.

Norma a jazyková kultura

Lingvisté se otázkou kritéria jazykové správnosti zabývají odedávna. U nás se obrací pozornost k tomuto tématu počátkem 20. století pod vlivem teorie švédského lingvisty A. G. Noorena. Ten stanovil tři různá hlediska, podle kterých lze posuzovat jazykovou správnost: literárněhistorické, přírodně-historické a racionální. Noorenovo pojetí podnítilo v českém prostředí diskuse o jazykové správnosti. Zde je navíc situace ovlivněna specifickými historickými okolnostmi: základ novodobé češtiny byl převzat ze spisovného jazyka humanistického období, čímž dochází k odlišnostem od současného jazykového

úzu (viz vývoj jazyka). Ve snaze dbát o čistotu jazyka zasahovala do jazyka puristická pojetí. Historizující a obranný purismus je v současnosti vnímán spíše jako negativní jev.

Pražská škola jako první pracuje s pojmem kultura spisovného jazyka. Navíc zdůrazňuje potřebu funkčnosti spisovného jazyka a usiluje o takový jazyk, který umožní mluvčímu přesně vyjádřit svůj komunikační záměr. Otázky jazykové praxe jsou ovlivňovány myšlenkami a prací PLKu. Teorie jazykové kultury se opírá o sborník Spisovná čeština a jazyková kultura 1932. Havránek definuje kulturu jazyka jako vědomé pěstění spisovného jazyka. Snahou lingvistiky je tedy zdokonalení a prospěch spisovného jazyka pomocí normy, která odráží skutečný stav spisovného jazyka. Lidový jazyk má dle Havránka vlastní normu. O výběru jazykových prostředků rozhoduje kolektiv mluvících tímto jazykem. O jazyku, a tedy o normě lidového jazyka rozhoduje úzus. U spisovného jazyka je situace poněkud složitější, přestože u něj nerozhoduje jen úzus. Je zde důraznější požadavek stability, jelikož norma spisovného jazyka je závaznější a uvědomělejší než norma lidového jazyka. Vytváření normy tedy chápeme jako vyrovnávání různých tendencí vědomými teoretickými zásahy. Lingvistika bere na zřetel požadavek co největšího rozsahu jeho užívání a požadavek srozumitelnosti. Norma se vytváří ze dvou protichůdných tendencí: snaha po srozumitelnosti, tedy snaha zachovat úzus a tradice, a přetváření tradovaného úzu, které přispívá k rozšiřování a přibývání specializace a funkční diferenciaci. Hlavním znakem normy přetrvává požadavek stability. Norma spisovného jazyka je bohatěji rozlišena nejen zásobou jazykových prostředků, ale i jejich různým využitím. Lingvistika zasahuje do tvoření normy i do její stabilizace.

Dobrá znalost spisovného jazyka a vědomé funkční využití jazykových prostředků mluvčích je také snahou o

kulturu jazyka. Základem péče o spisovný jazyk je teoretické poznání existující normy. PLK stanovil obecné směrnice pro teoretické normativní zásahy ve svém sborníku Spisovná čeština a jazyková kultura (1932). Jejich základní principy představují následující požadavky:

- zásahy mají podporovat stabilizaci spisovného jazyka;
- tato stabilizace musí být ve shodě se skutečným stavem současného jazyka, nikoli archaizovat a zadržovat vývoj jazyka;
- zásahy nemají násilně prohlubovat rozdíl v gramatické stavbě mezi mluveným a knižním jazykem;
- zásahy nesmí vést k nivelizaci spisovného jazyka, důležité je zachovat některá kolísání a dublety potřebné k funkčnímu a stylistickému rozrůznění jazyka.

Kodifikace má za úkol zpracovávat jazykovou normu v teoretických příručkách. Havránek si ovšem uvědomuje, že v konkrétním jazykovém projevu se vždy objevují odchylky od spisovné normy. Proto je třeba dbát na to, aby kodifikace co nejlépe odrážela skutečný úzus, a tím eliminovala počet odchylek v konkrétním jazykovém projevu. Čím je kodifikace vzdálenější skutečné jazykové praxi, tím častěji dochází ke kolísání. Havránek zdůrazňuje, že je třeba se vyvarovat pokusům o násilnou archaizaci živého jazyka. Takové úsilí bylo možné v začátcích nové spisovné češtiny. Nyní v době rozkvětu jazyka je takové jednání kontraproduktivní a vede ke kolísání spisovného úzu. Je třeba připomenout, že teorie jazykové kultury si všímá jen spisovného jazyka, o kultuře jiného jazykového útvaru se vůbec nezmiňuje. V mluvené podobě jazyka počítá jen s hovorovou češtinou, tedy mluveným spisovným jazykem.

Uvedené názory publikované ve sborníku Spisovná čeština a jazyková kultura vyvolaly vášnivé polemiky mezi teoretiky PLKu a redaktory časopisu Naše řeč. Puristické zásahy

redaktorů Naší řeči se řídily historickým, nacionálním a estetickým kritériem, což potvrzuje i programové prohlášení časopisu. „Velká, mimořádná doba naše ... volá po neporušeném prostředku vyjadřovacím, po vytríbeném jazyku. ... Sto myslivých hlav a pilných rukou sdružuje se v společném úsilí, aby rodný jazyk, jímž člověk teprve stává se korunou lidstva, uchován byl v pravé, původní bytosti své,... (Naše řeč I). Později Jiří Haller definuje cíl puristických zásahů následovně: jazykovým třibením má být absolutní čistota a krása jazyka. „Haller zastával názor, že lze (a je třeba) stanovit, co je správné a co nikoli, zatímco členové Pražské školy považovali jazykovou správnost za pojem relevantní, závislý na skutečném užívání jazykových prostředků (Nebeská 1999, s. 22). Puristé svá teoretická prohlášení aplikují v konkrétní třibící činnosti a ve jménu staršího stavu odmítají jakékoli tvary pocházející z mluveného jazyka. Proti brusičské praxi se staví představitelé Pražské školy, kteří nejvíce odmítají puristické vytlačování již vstřebaných prvků. Naopak zdůrazňují funkční hledisko pohledu na jazyk, které by mělo zajistit pružnou stabilitu a adekvátnost jazykových projevů. Jeden ze základních nedostatků puristické péče o jazyk vidí Z. Starý v tom, že tato péče neposkytovala záruku, že jejich zásahy budou mluvcími opravdu přijaty. Napětí mezi kultivačními zásahy a skutečným mluveným jazykem se tak ještě více prohlubuje (Starý 1994). Pražská škola klade do popředí požadavek pružné stability. Puristé se zaměřili především na stabilitu a zaváděli do jazyka tvary a slovotvorné podoby, které se již v jazykové praxi neužívaly.

Jediným bezpečným podkladem pro jazykovou kulturu i kritiku jazyka je poznání skutečné současné normy spisovného jazyka. Ertl považuje za kritérium správnosti průměrný jazyk uměleckých děl za posledních padesát let. V této době měla umělecká literatura vysokou prestiž a její autoři psali

výhradně spisovně. Proto také bylo možné přijmout ideu dobrého autora.

Poválečné pojetí jazykové normy vycházelo z klasické Havránkovy teorie. Na jejím zpřesňování a rozšiřování se podílela celá řada faktorů, z nichž za nejdůležitější považuje Nebeská vývoj lingvistické teorie, vztah mezi stavem jazykové praxe a reflexi tohoto stavu v lingvistické teorii a společenské změny.

A. Stich podrobně definuje jazykovou normu jako „soubor všeobecně uznaných, kolektivně přijatých a respektovaných konkrétních jazykových prostředků, abstraktních schémat a principů, podle nichž jsou elementy jazykového systému navzájem spjaty“ (Stich 1974, citované dle Nebeská 1999, s. 44). Mezi hlavní rysy normy se řadí inherentnost vzhledem k jazykovému systému, která potvrzuje existenci normy v samotném jazyku, nikoli mimo jazyk. Bývá zdůrazňován implicitní charakter v postojích k jazykové normě v opozici uvědomované a neuvědomované normy. Závaznost se chápe diferenciovaně z hlediska uživatelů jazyka a z hlediska typů komunikačních situací. Různé sociální skupiny zaujímají k normě /.../ odlišné postoje. Diferencované postoje různých sociálních skupin se projevují různou mírou uznávání normy, různou mírou znalosti i aktivního ovládání normy (Nebeská 1999, s. 47). F. Daneš v tomto kontextu uvádí několik stupňů závaznosti norem: imperativní, preferenční, přijatelné a nepřijatelné. Ustálenost normy se dává do vztahu k vývoji normy a je považována za důležitý rys jazykové normy i ve vztahu k úzu. V poválečném pojetí se rozšiřuje i pojetí variantnosti normy. Počítá se s teritoriálním a sociálním rozvrstvením mluvčích, ale i s rozmanitostí komunikačních funkcí i komunikačních situací. Původně se variantnost považovala za příznak nestability spisovného jazyka, nyní začíná být chápána i jako prostředek vývoje normy. Variantnost je chápána i ve vztahu k jednotě

normy. F. Daneš ji chápe jako „shodný způsob vyjadřování ve shodných komunikativních situacích a jako užívání jedné shodné sady vyjadřovacích paradigmat pro danou situaci“ (Daneš 1998, s. 28).

V posledních letech teorie jazykové normy vychází z funkčně strukturního přístupu k jazykovým jevům. Ve vymezení stylových norem dochází k posílení parolového aspektu norem. Předmětem teorie nejsou jen jazykové prostředky, ale i jejich výběr a způsob výběru. K dalšímu rozšíření předmětu norem dochází přijetím komunikačních norem, které se zaměřují nejen na mluvčího, ale i na příjemce a neverbální komunikaci. Dnešní pojetí rozlišuje normu z hlediska společnosti, která se projevuje regulační funkcí, a z hlediska jedince, která je ovlivněna pocitem závaznosti jednotlivého mluvčího. Činitelem uplatňování jazykové normy jsou komunikační normy.

Kultivační činnost spojuje principy funkcionalismu a standardizace. Starý ovšem upozorňuje, že tento vztah je reálný jen za speciálních předpokladů. „Standardizace preferuje určité přirozené funkce a jejich hodnoty. Například intelektuální nebo racionální jazykové prostředky jsou upřednostňovány před emotivními prostředky, psané podoby před mluvenými, formální před neformálními (Starý 1994, s. 44). Cesta, kterou jsou normativní zásahy vedeny, je kodifikace. Není však jednoznačné, zda standardizací dochází ke kultivovanému jazyku. „Kultivovaný jazyk spisovný je nástroj jemný a neselhávající. Vyhovuje dobře každé z četných funkcí, v nichž se objevuje. Vyjadřuje přesně, plně, jasně postřehy a myšlenky sebe subtilnější. Je poddajným tlumočnickem citu a rozezpívá se každou melodií, na kterou jej mluvčí nebo pisatel naladí (Mathesius 1932, s.14). Starý tedy logicky očekává, že kultivovanost z hlediska funkčního znamená nabídnout mluvčímu informace ke kvalifikovanému výběru jazykových prostředků a funkcí.

Standard by měl splňovat podmínky přehledností a reprezentativnosti. Starý purismus i teorii jazykové kultury vnímá spíše jako kritiku jazykové praxe. Nevidí totiž řešení v intervenční strategii, ale zdůrazňuje nutnost uvolnit cesty přirozeným mechanismům vzájemného přizpůsobování jazykového společenství a jazykové normy (Starý 1994, s. 100). Doporučuje informační postup, který by mluvčího varoval před nebezpečnými místy.

V dnešní jazykové praxi jazyk neplní jen funkci reprezentativní. V mluveném jazyce často hrají jednoznačně hlavní roli nespisovné prostředky.

Pojeti spisovnosti

Pražská škola považovala správnost za samozřejmost, kterou odvozovala od spisovného úzu. Spisovnost byla do té doby evidentní, nebyla potřeba ji plně definovat. Prezentovala ji umělecká díla dobrých autorů a vyjadřování kultivovaných a vzdělaných mluvčích.

V 60. letech se obrací pozornost i mimo spisovný jazyk, podnícena diskusí na stránkách odborného časopisu Slovo a slovesnost. Do této doby se zmiňoval pouze spisovný jazyk a hovorová čeština, čímž se rozuměla mluvná podoba spisovného jazyka. Základním podnětem zpochybnění spisovnosti byl požadavek respektovat skutečný jazykový úzus. Sgall ve svém článku v časopise Slovo a slovesnost na počátku 60. let upozornil na rozdíl mezi kodifikovanou normou a běžným územ. Navrhl, aby kodifikace zohlednila celonárodně používané jevy obecné češtiny. Tento článek vyvolal v české bohemistice emocionální diskusi v otázkách obecné češtiny. Ta byla do současnosti vnímána jako různotvar, který navázal na výsledky jazykového vývoje v baroku. Dnes je jednoznačné, že ovlivňování spisovné a obecné češtiny je vzájemné. Během 60. let se na tento vztah vyprofilovaly dva různé názory. Jedna strana, prezentována Běličem, byla přesvědčena o vlivu spisovného jazyka na obecnou češtinu. Rozdíl mezi oběma útvary navrhovala řešit podřízením obecné češtiny spisovné normě. Proti tomu se postavil Sgall, který zdůrazňoval tlak obecné češtiny na spisovnou normu, a uznáním celonárodně používaných obecně českých prostředků chtěl přizpůsobit jazyk lidu (Sgall 1963). Za tyto názory mu bylo připisováno, že chtěl zrušit spisovný jazyk. Bohemisté se obávali následků přijetí Sgallova návrhu, protože by tak došlo k posunutí hranice mezi spisovnými a nespisovnými prostředky, nebo dokonce k setření hranice mezi nimi. Tim by

vyvstala potřeba vypracování nového pojetí rozvrstvení češtiny a spisovný jazyk by ztratil postavení centrálního útvaru.

Diskuse o obecné češtině dokázala, že spisovnost není samozřejmá a je třeba ji definovat. V následujících desetiletích se věnovala pozornost kritériím spisovnosti a nositelům spisovné normy. Tato kritéria shrnula I. Nebeská na konci 90. let minulého století ve své knize Jazyk-norma-spisovnost:

- kritérium systémové: spisovnost jazykového prostředku se vytváří jeho ustálením na určitém místě jazykového systému;
- rozpětí spisovného jazyka: rozpětí spisovného jazyka se neliší dle psaného mluveného projevu, ale hranice spisovnosti nalézáme uvnitř mluvených i psaných projevů. Tato hranice je vnímána jako neostrá. Sgall navrhuje pracovat s pojmem stupně spisovnosti, čímž by se tato hranice ještě víc rozostříla;
- regionální přijatelnost: za spisovné mohou být považovány jen ty prostředky, které jsou celonárodně rozšířené;
- noremnost a přijetí společností: teorie pracuje s pojmy uživatel spisovného jazyka a nositel spisovné normy, což není jednoznačné. Nebeská navíc upozorňuje, že není jasné, koho máme považovat za nositele normy. Toho, kdo se snaží o spisovný projev, nebo toho, kdo se snaží a nejde mu to. Je patrné, že úsilí o spisovné vyjadřování vyvolává u mluvčích nejistotu, a je to na úkor obsahu. Dnes nelze hledat v uměleckých textech, kde se nespisovné prostředky již dávno neomezují jen na charakteristiku postav. Součástí uměleckého díla je národní jazyk v celém jeho rozsahu;

- hledisko individuálního mluvčího: spisovný jazyk nemá rodilé mluvčí, proto jeho užívání není nikdy plně zautomatizováno a je ovlivněno sebekontrolou a vědomou snahou každého mluvčího. Užití spisovného jazyka je proto signálem vysokého komunikačního cíle (Chloupek 1986).

Za kritérium spisovnosti nelze brát kultivovanost jazykového projevu. Lze se totiž vyjadřovat nekultivovaně s užitím spisovných jazykových prostředků.

Podrobně charakterizoval spisovnost J. Chloupek. „Spisovnost bývá podporována psaností komunikátu, jeho veřejným posláním a vyhraněností komunikačního modelu. Ze stálých faktorů konstituujících promluvu ji posilují: nepřítomnost adresáta (s výjimkou adresáta kolektivního) nebo jeho větší vzdálenost, nevázanost na situaci, pojmovostní tematika. Nespisovnost bývá posilována ústní formou komunikátu, jeho neveřejným charakterem, funkční nevyhraněností komunikačního modelu, přítomností individuálního adresáta, vázaností na situaci, expresivitou, tematikou běžného života. Hlavním charakteristickým rysem spisovných projevů je jejich vytríbená účelovost, projevů nespisovných interakční bezprostřednost“ (Chloupek 1986, s. 113).

Ve výběru spisovných/nespisovných prostředků se odráží funkce jazykového projevu. „V současnosti lingvisté připouštějí, že užívání výhradně spisovných prostředků je v mluvených projevech omezeno jen na vybrané komunikační funkce (Nebeská 1999, s. 97).

Rozdíly mezi kodifikovanou normou a převládající jazykovou praxí jsou zdrojem neustálého napětí mezi územ a normou. Počátkem šedesátých let navrhuje E. Beneš zavést pojem standard, který chápe jako soubor skutečně pravidelně užívaných prostředků. Oproti tomu normu definuje jako soubor prostředků závazně požadovaných a

pociťovaných za správné. Havránek tento návrh okamžitě odmítl. J. Horecký pojmy norma a úzus vůbec nepoužívá a preferuje horizontální členění jazyka na spisovný jazyk, standard, substandard, interdialekt a dialekt, přičemž standard představuje základní podobu národního jazyka. J. Chloupek navrhuje dichotomii ideální a reálná norma. Později i on uznává pojem standard, tedy obecný jazyk s vyšší komunikační funkcí. Z. Starý ztotožňuje standard se spisovným jazykem a chápe ho jako regulovaný útvar. Jazykový standard se ovlivňuje přirozeným, přímým způsobem, pokud kopíruje jazykovou praxi. Ovšem fakt, že by se budoval standard přirozeně, je podle Starého naprosto nereálný, protože již samotné zaznamenávání přirozeného vývoje je možné chápat jako intervenční přístup (Starý 1994). Pojem standard nebyl lingvisty obecně přijat.

Starý upozorňuje, že opozice spisovná/nespisovná je z hlediska mluvní činnosti distinkcí ne přirozenou, ale artificiální (Starý 1994, s. 47).

Spisovná versus obecná čeština

Rozdíl mezi kodifikovanou normou a skutečnou jazykovou praxí se projevuje neustálým přehodnocování vztahu obecné a spisovné češtiny a opakovanými polemikami mezi jednotlivými lingvisty. Při svých studiích vychází lingvisté z několika obecně uznávaných názorů. Ve spisovné češtině existují jisté funkční mezery, tedy některé stylově bezpříznakové prostředky. Většina mluvčích považuje za knižní prvky typu: *bychom, dívkami, hudebníky, srdcí, unavení chlapci, děvčata byla*. Nicméně varianty užívané v běžném hovoru: *bysme, dívkama, hudebníkama, srdcema, unavený chlapci, děvčata byly* kodifikace

nepřijímá a považuje je za nespisovné. Pro mluvené projevy je charakteristické míšení kódů. Mluvci se i při snaze o spisovný oficiální projev vlivem neznalosti nebo ne zcela zautomatizované spisovné češtiny dopouští chyb, respektive užívá prvky běžného hovoru. Spisovné lexikální prvky se kombinují s nespisovnými gramatickými prvky. Lingvisté také upozorňují, že spisovný jazyk není funkčně úplný a že jsou funkce, které spisovný jazyk plnit nemůže. Navíc v současném kulturním klimatu není spisovné vyjadřování považováno za prestižní.

Na jedné straně se mezi lingvisty uplatňuje názor, že základním jazykovým útwarem na našem území je spisovná čeština (Uličný, O. Hausenblas, Jedlička, Oliva). Oproti tomu se staví druhá skupina lingvistů, prezentovaná např. Sgallem a Hronkem. Ti jsou přesvědčeni, že obecná čeština je dalším jazykovým útwarem, který plní funkci celonárodního jazyka. Čeština má tedy dva útvary s celonárodní platností, z čehož plyne potřeba kodifikovat některé rozšířené tvary obecné češtiny. Tim by se mohl zmenšit propastný rozdíl mezi oběma útvary. Někteří zahraniční bohemisté dokonce hovoří o specifickém typu diglosie. Na našem území se tak vyskytují dvě různé normy: spisovná čeština a obecná čeština. Sgall, Čermák, Starý usilují o stírání hodnotového rozdílu mezi danými jazykovými útvary. Oproti tomu se prosazuje názor o potřebě dbát o zachování obecné češtiny a spisovného jazyka jako dichotomie hodnotové. O. Hausenblas navíc varuje před splýváním obou útvarů, které by mohlo vést k zániku prestižního jazykového útvaru.

V krajních případech se užívání spisovného jazyka považuje za zradu na přirozenosti, za neupřímnost, strojenost a dává se stejně jako jiné konvence do těsné blízkosti takových jevů, jako je přetvářka (Schmidtová 1995).

Příčiny současného napětí mezi dvěma hlavními jazykovými útvary nelze hledat jen v tradičním historickém pojetí, proti němuž se jako první postavil A. Stich. Ten upozornil na existenci kultivovaných textů s intelektuálním obsahem z 18. století, jejichž jazyk lze považovat za pokračování spisovné humanistické češtiny. Nebeská zmiňuje jako jednu z příčin i teorii Pražské školy, která navázala na předchozí puristické přístupy. J. Kořenský upozornil, že cílem funkčního hlediska bylo posílení tehdejších funkcí, tedy funkcí spisovného jazyka, aby zvýšili prestiž češtiny. Na to navázal Starý: „...funkční přístup byl teorií jazykové praxe deklarován, nikoliv fakticky naplňován“ (Starý 1994, s. 20). Navíc funkční hledisko neříká nic o tom, které funkce jsou ty správné a které jazykové prostředky mají tu kterou funkci. Změny v přístupu ke spisovné češtině jsou ovlivněny také změnou sociálního klimatu. V dnešní společnosti dochází k permanentnímu oslabování autorit a jakékoliv nařizování bývá dokonce považováno za omezování svobody. Lidé jsou ovlivňováni masmediálními autoritami a vzory, jejichž vliv neustále roste a jež na spisovnost z větší části rezignovaly. K oslabování prestiže spisovné češtiny přispívá i již zmiňovaný fakt, že pro mluvčí je mateřským jazykem obecná čeština a se spisovným jazykem se setkávají ve většině případů až ve škole. Tím vzniká nedostatečné zakotvení spisovného jazyka v povědomí mluvčích.

Možnosti řešení

Lingvisté se v posledních letech snaží nalézt odpovědi na otázky: do jaké míry by měl být spisovný jazyk regulovaným útvarem, jaká jsou přesná kritéria spisovnosti a jaký je status spisovného jazyka v rámci češtiny jako národního jazyka.

Bohemisté připouštějí, že spisovný jazyk plní jen některé funkce. Je spíše spjat s psanou podobou a v mluvené podobě se užívá především v oficiálních projevech. Spisovná čeština se neočekává v mluvené každodenní komunikaci a toleruje se přístup míšení spisovných a nespisovných prvků. Lingvistika respektuje současný stav, což umožňuje omezit variantnost spisovného jazyka.

Jedni zdůrazňují specifické kvality a společenské funkce spisovného jazyka, kvůli kterým je třeba dbát o dodržování spisovné normy. Navíc je spisovný jazyk zprostředkovatelem kulturního dědictví a symbolem národní identity, což by mělo podle jedné skupiny lingvistů vést ke kultivaci spisovného jazyka. Tím, že se nebude usilovat o to, aby se spisovný jazyk užíval v běžné komunikaci, nebude třeba přijímat žádné nové prostředky. Spisovný jazyk tak zůstane chráněným centrálním útvarem. Posílí se také vztah mezi spisovností a psaností a zachová se hodnotová dichotomie spisovnost/nespisovnost, psanost/mluvnost, vztah mezi normou psanou a mluvenou.

Druhá skupina lingvistů naopak usiluje o výraznější uvolnění regulace. Sgall a Hronek požadují, aby centrální jazykový útvar byl plně funkční. Proto doporučují spisovný jazyk otevřít tvarům a lexémům, které jsou v mluveném jazyku běžné. Proti tomu se staví O. Uličný (1994): pouhým

prohlášením za spisovný by to mluvčí nezačali počítovat jako spisovně.

V současnosti spisovná kodifikace příliš neomezuje lexikální prostředky. Omezování platí v oblasti pravopisu a morfologie. Došlo ovšem k uvolnění závazností kodifikace tím, že prosazování do praxe je formou doporučování.

Diskuse - 90. léta

V posledních letech se diskuse o spisovnosti zintenzívnily jak v odborných bohemistických periodikách, tak na vědeckých konferencích.

V roce 1993 proběhla na FF UP v Olomouci jazyková konference Spisovná čeština a jazyková kultura, která si kladla za cíl zmapovat vývoj spisovného jazyka za poslední čtvrtstoletí. Účastníci se zaměřili na mluvený jazyk a jeho současný stav. Zvláštní pozornost se věnovala obecné češtině. Tradičně se zde střetávaly radikální hlasy usilující o sbližování spisovného jazyka a obecné češtiny s konzervativním přístupem požadujícím zachování spisovného jazyka ve stávající podobě.

M. Jelínek zdůraznil, že pro posuzování kultury spisovného jazyka jsou kompetentní jen odborníci, tedy lingvisté. Laická veřejnost může pouze poskytovat podněty pro odbornou analýzu jazykových jevů. Zároveň je třeba dbát na jednotnost spisovné normy. „Existence variant je přípustná, pokud slouží k zachování kontinuity jazyka při kodifikačních úpravách“ (Jelínek 1995, s.34). Mladí mluvčí přestávají užívat starší jazykové prostředky, které považují za knižní, a naopak preferují nově vzniklé jazykové prostředky, jejichž kodifikaci si svým užíváním vynutili, zatímco starší mluvčí zůstávají věrni dosavadním variantám. Péče o kulturu spisovného jazyka by měla

zaopatřovat co největší výrazové možnosti ve všech komunikačních funkcích.

Chloupek ovšem namítá, že snahu o prosazování hovorové češtiny v poválečném období veřejnost ani nezaznamenala. „Neveřejným komunikačním interakcím nejlépe vyhovuje soubor vyjadřovacích prostředků založený na teritoriálním základu mluvy“ (Chloupek 1995, s. 43). Při každé komunikaci rozhodují o výběru jazykových prostředků složité sociální a věkové vztahy mezi účastníky, jejich původ, téma a doba hovoru, vzdálenost mezi účastníky, prostředí a realizační kanál. Chloupek si klade otázku, kterou z hovorových češtin uznat za ideál, když se komunikace realizuje na základě strukturních, stylových a komunikačních norem zakotvených v každé společnosti. V rámci neustálého hledání nějakého jazykového útvaru v postavení mezi obecnou a spisovnou češtinou navrhuje odlišení jazyka pro komunikaci na řeč mluvenou a řeč psanou, přičemž řeč mluvená by byla dále členěna na funkční styly jako publicistický a rétorický.

Další základní nedostatek současné bohemistiky spočívá dle Chloupka v tom, že nikde není stanoveno, co se obecně rozumí spisovností (Chloupek 1995). Ani mezi lingvisty nepanuje shoda. Někteří akceptují nespisovné prostředky i v psaném projevu, někteří jsou ochotni o tom uvažovat, jiní je striktně odmítají. Je tedy nutné určit, jestli se o spisovnosti bude rozhodovat na základě předepsané kodifikace, anebo na základě skutečné jazykové praxe. Je třeba mít na paměti i postoje mluvčích, jelikož za spisovné prostředky bychom měli považovat jen neutrální výrazy. Jelínek navíc varuje před pejorativním vnímáním všech nespisovných útvarů. Vždyť obecná čeština je primárním prostředkem neformální komunikace. Z. Rusínová si ovšem nemyslí, že je vhodné uměle urychlovat proces neutralizace nespisovných tvarů, jelikož z historického

vývoje je patrný samovolný průběh tohoto procesu (Rusínová 1995).

Vliv na volbu výrazových prostředků mají i vztahy mezi partnery komunikace. Pro navození přátelské atmosféry volí mluvčí neformální, nespisovné prostředky. Pokud se mluvčí domnívá, že je to pro něj výhodné, užívá spisovné prostředky. V případě, že může dosáhnout cíle jinými prostředky, spisovný jazyk nepoužije.

Fr. Štícha navrhuje jako jednu z možností nahradit současnou dichotomií spisovnost/nespisovnost trichotomií spisovnost/hovorovost/expresivnost. Zároveň si však uvědomuje, že prosazování takového modelu by bylo v našem prostředí velmi složité, jelikož ve vědomí národa je velmi zakořeněná dichotomie spisovnost/nespisovnost.

Z. Palková obhazuje pojem spisovného standardu v mluvené formě, který představuje jednotný celonárodní standard s pozitivní prestižní hodnotou. Požadavek standardu sice omezuje volnost mluvčího a výběr forem, ale je ku prospěchu posluchače. „Úkolem odborníků je pak pečovat o to, aby průměrný mluvčí byl takového standardu schopen“ (Palková 1995, s.77). Navíc je potřeba existence pozitivního společenského tlaku na užívání tohoto standardu. Stabilizaci standardu je třeba dosáhnout jasně formulovanými pravidly. Nutná je i dostatečná výchova prostřednictvím pozitivních jazykových vzorů.

Lingvisté zaznamenávají evidentní pokles jazykové a řečové kultury především v médiích, kde dochází permanentně k nepřímému spontánnímu působení na konzumenta. Příspěl k tomu i vznik bulváru, jehož cílem je bourání některých společensky uznávaných tabu. K tomu využívá jazykovou a kompoziční stránku. V bulváru se tak můžeme setkat s obecnou češtinou, vulgarismy, klišé, nevybíravými slovními spojeními. Sdělovací prostředky díky svému plošnému rozšíření disponují obrovským potenciálem

jazykového výchovného působení. Texty z hromadných sdělovacích prostředků jsou objektivní a usilují o nezájatou a všestrannou situaci. Je tedy evidentní, že tento prostor vyžaduje užití spisovného jazyka. Realita je ovšem jiná. Ve veřejně mluvených projevech profesionálních mluvčích se vyskytuje řada prvků obecné češtiny, což přispívá k rozkolísané podobě standardu. Konzumenti pak jsou zmateni a neví, co je správné a co nikoli. O. Müllerová je přesvědčena, že je potřeba zlepšit celkovou kulturu chování, jednání a vystupování zejména profesionálních mluvčích. „Řeč hostů v dialogických pořadech je typickým obrazem řeči politické, ekonomické a kulturní reprezentace současné společnosti, která má velký vliv na řeč lidí na všech dalších společenských úrovních (Müllerová 1993, s. 174). O vlivu médií svědčí i postupné změny odsudivých hodnocení obecné češtiny u obyvatel Moravy.

V. Schmiedtová prosazuje používání obecné češtiny, jejíž užívání považuje za přirozené. Naopak užívání spisovného jazyka v mluvené komunikaci bývá vnímáno jako nepřirozené, neupřímné a strojené. Ve snaze o spisovný projev často vznikají hybridní texty. Starší generace vnímaly užití spisovného jazyka jako prestižní záležitost, ovšem dnes změnou kulturního klimatu se spisovný jazyk vytrácí. Setkáváme se s ním jen ve formě slavnostních a oficiálních projevů. Obecná čeština a běžně mluvená čeština splývají, a tak se obecná čeština stává standardním dorozumívacím jazykem.

Společnost si žádá jednoznačnost. Dnes jsme v situaci, kdy většina mluvčích neví, jaký má užívat jazykový útvar, co je vhodné a co nikoli. Při kodifikačním procesu je třeba důkladně zmapovat skutečnou jazykovou praxi. O dalším postupu lingvistů se vedou vášnivé diskuse, které nesměřují k jednotnému cíli.

Současná situace

Bouřlivou diskusi vyvolal článek Fr. Čermáka, P. Sgalla, P. Vybírala: K diskusi o standardní a „spisovné“ češtině publikovaný v časopise Slovo a slovesnost v roce 2005. K jejich práci je motivovala snaha o nalezení možnosti, jak účinně pracovat na aktuálních problémech.

Nejvíce se pozastávají nad přístupem hlavních bohemistických institucí k jejich empirickým výzkumům běžně mluveného jazyka. „Je možné se taky ptát, jsou-li snad nějaké nové argumenty pro to, abychom i v hovoru užívali tvarosloví z jazyka Bible kralické nebo abychom mluvčí z Čech přesvědčovali, že mají mluvit spisovně ve stejné míře, jako to o sobě často předpokládají Moravané“ (Čermák - Sgall - Vybíral 2005, s. 269). Argumentují velkým rozšířením obecné češtiny, které bylo zjištěno empirickými výzkumy, a nespornou dominantní rolí mluveného jazyka. Navíc je jisté, že jazykové prostředky mluveného jazyka ovlivňují podobu psaného, tedy spisovného jazyka. Proto je třeba již ve školách „prezentovat obecnou češtinu jako určitý prostředek komunikace, který má svá funkční omezení i geografickou aj. variabilitu, s tím, že to obojí je vlastní i spisovné normě (Čermák - Sgall - Vybíral 2005, s. 270). Dnešní období považují za postpuristické. Za přežitě považují vyzdvihování spisovnosti na nejvyšší formu jazyka a komunikace. Největší problém vidí v neschopnosti vyrovnat se s jazykovými fakty. Kodifikace totiž odmítá reflektovat skutečnou jazykovou praxi, čímž přispívají k postupnému přibližování ke stavu diglosie. Tato praxe je ovšem nevýhodná: „přirozené podobě mluvených variant standardu je kodifikace spisovné normy umělá, nedůsledná, vnucovaná, nevžitá a je to v rozporu a mluveným jazykem“ (Čermák - Sgall - Vybíral 2005, s. 273).

Nesouhlasí s tím, že kodifikace ignoruje prioritu mluveného jazyka.

Mezi sociologické aspekty současného stavu jazyka řadí přeučování dětí ve škole spisovnému jazyku, pocity nejistoty a nestability, které doprovází snahu mluvčích o spisovný projev, a sporné pocity ohrožení velkými jazyky.

Zároveň upozorňují, že funkční přístup by měl odrážet to, co je v dané situaci nejvhodnější a nejfrekventovanější. Standard chápou jako několikavariantní útvar, který se přizpůsobuje danému funkčnímu diskurzu. „Mluvíme-li o jediném standardu, je to ve snaze zdůraznit, že češtinu chápeme jako jeden jazyk, kde různé plnoprávné variety jsou verzemi jediného obecného standardu a žádná z nich není ostatním nadřazená či podřízená (Čermák - Sgall - Vybíral 2005, s. 274). Navrhují minimalistické a liberálně pojaté východisko, kdy by se kodifikovalo pevné jádro s variantami, a pro ostatní případy mít jen pravidla pro případné novosti. Tak by vznikl pocit stability. Pro určení, kdo, kdy a jak by měl mluvit, je dnes možné využít korpusy.

Je evidentní, že mezi mluvčími panuje mnoho nejistoty. Ve školách navíc často vzniká nechuť ke spisovnému jazyku. Může za to tvarosloví češtiny, které je rozkolísané po staletí. Ve školách je třeba o tom informovat, a ne vnucovat jednu správnou spisovnou variantu. Autoři zdaleka neshledávají jako optimální situace, kdy velká část škol a jiných institucí vyžaduje již vnímané knižní a zastaralé tvary i v běžných komunikačních situacích. Východisko vidí v přechodu od černobílého vidění spisovnosti k pojmu standard včetně standardního hovoru.

Čermák - Sgall - Vybíral vybízejí k diskusi o zavedení pojmu standard. Zároveň připomínají nutnost soustavného sledování skutečného jazykového úzu.

Na tento článek vzápětí kriticky reaguje K. Oliva. Namítá, že „autoři článku nejsou schopni předvídat budoucí vývoj češtiny a „volit standard..., který bude odrážet budoucí vývoj tolerantně a s minimem rigoróznosti“ (Oliva 2005, s. 278). Proto navrhuje upřednostňovat varianty, u kterých bylo empiricky zjištěno, že jsou nejužívanější. Pokud má být tvar uznán za spisovný, musí být uveden v kodifikační příručce vydané akademickou nebo univerzitní institucí v České republice, „a ne, že je na spisovnou úroveň postaven v knize P. Sgalla a J. Panevové Jak psát a nepsat česky 2004“ (Oliva 2005, s. 279).

Oliva je přesvědčen, že pokud bychom nechali na mluvčích, aby sami rozhodli, jak budou získané informace o jazyku využívat, „v historicky krátké době by to zřejmě vedlo k dorozumívacím potížím nejen mezi obyvateli Čech a ostatních částí Česka, ale velmi pravděpodobně i mezi obyvateli Čech navzájem“ (Oliva 2005, s. 286). Podobná diskuse dle Olivy proběhla již několikrát a přinesla jasná stanoviska. Není proto třeba ji znovu opakovat, navíc se stejnými argumenty. „Neznám žádný vyspělý národ, který by svévolně provedl takové kulturní harakiri“ (J. Bělič, B. Havránek a A. Jedlička 1962, s. 124).

Navíc Oliva vytýká autorům článku, že nejsou schopni své představy jednoznačně a srozumitelně formulovat. „Jádro celého problému není totiž ve vidění spisovnosti jako černobílé správnosti, jak se snaží článek čtenáři vsugerovat, ale v tom, že autoři nevzali v úvahu plnou šíři vývoje v oblasti teorie kultury jazyka za posledních (nejméně) třicet let, o čemž ostatně svědčí i závažné chyby v uváděné literatuře“ (Oliva 2005, s. 288).

Ke kritice článku trojice autorů se přidal ve svém příspěvku K diskusi o spisovné a „standardní“ češtině ve Slově a slovesnosti i R. Adam. Ten zdůrazňuje, že kodifikační příručky nic nenařizují ani nediktují. Ve

skutečnosti mají doporučující charakter, a tudíž nikdo nikomu nic nevnucuje. Označení současného období jako postpuristického považuje Adam za zcela nesmyslné. Směřuje k autorům otázku, kteří lingvisté usilují o očišťování češtiny od cizích jazyků. Za zcestnou považuje Adam i domněnku, že je dodržování jazykové kodifikace vynutitelné stejně jako dodržování zákonů. Navrhované řešení, které autoři vidí v oslabení preskriptivní kodifikace a v zavedení pojmu standard, je dle Adama nejednoznačně formulováno. Připojuje tedy otázku, která norma je ta přirozená, a dodává, že vymezení standardu zůstává závislé na vymezení spisovnosti. Pro kodifikaci, kterou se řídíme v komunikaci s vyšší kulturní funkcí, shledává Adam poznatky o prioritě mluveného jazyka jako irelevantní. „Návrh Čermáka, Sgalla a Vybírala (2006) vychází z extrémních představ o uspořádání společnosti a o smyslu výuky a z nedoložených tvrzení o současné situaci české lingvistiky a školní jazykové výuky“ (Adam 2007, s. 189).

Názory Čermáka, Sgalla a Vybírala obhajují E. Hajičová a V. Schmiedtová. Ty připomínají, že teoretické zásahy se nepodaří prosadit, pokud je nepřijme úzus, a že za posledních čtyřicet let v bohemistice nedošlo ke změně.

„Prodat jednotu spisovného jazyka /.../ kvůli ambicím jedné skupiny lingvistů by byla příliš velká cena“, poznamenal D. Šlosar na adresu trojice autorů. Hajičová a Schmiedtová ovšem namítají, že je nutné o tom hovořit. Diskusi je třeba podporovat, a ne zakazovat, jak naznačil Oliva (2005): „Slovo a slovesnost není vhodným fórem pro diskusi takto zaměřenou ... diskutovat ve vědecky zaměřeném časopise proto vlastně není o čem ... snížilo by to odbornou úroveň časopisu“.

Hlavní problémy současného stavu autorky vidí v problému uplatnění spisovného jazyka v běžném hovoru. Obecná čeština je jednoznačně rozšířenější. Jak tedy

ovlivnit normu? Hajíčová, Schmiedtová se domnívají, že je nedostatek příruček, které by vznikly na základě aktuálního reprezentativního vzorku reálného úzu. Souhlasí se Sgallem, že je třeba zvýšit přitažlivost češtiny jako vyučovacího předmětu. Je nezbytné žáky informovat o funkčním členění jazyka, o stylovém omezení spisovného jazyka, který není třeba užívat v běžném hovoru. Chybí totiž dostatečné povědomí o obecné češtině a její konkurenci se spisovným jazykem.

Lingvisté se shodují, že češtinu je třeba zbavit archaičnosti změnami kodifikace. Diskutuje se o tom, jak v tomto procesu postupovat. Navíc autorky zdůrazňují nutnost výzkumu běžné mluvy na základě mluveného jazyka, nikoli psaného.

K problému spisovnosti se vyjadřuje i V. Cvrček. Přiznává, že definice spisovnosti je velice složitá. „Pokud chceme zjišťovat normu spisovného jazyka, musíme nejprve najít kritéria pro zjištění, které prvky do spisovného jazyka patří“ (Cvrček 2006, s. 46).

Cvrček zmiňuje dva základní přístupy ke spisovnosti: nominalistický a realistický. „V nominalistickém přístupu je spisovný jazyk produktem jazykové kultivace/kodifikace, v realistickém přístupu je jejím předmětem (Cvrček 2006, s. 48). Je tedy nutné jednoznačně určit, zda se bude za spisovné považovat to, co je zpracováno kodifikací, anebo to, co reálně existuje v úzu.

V bohemistice jsou lingvisté rozděleni do dvou skupin, z nichž každá preferuje jiný přístup. Jedna skupina, reprezentovaná např. Jedličkou, Šlosarem, Olivou, připisuje kodifikaci regulační úlohu, která se stává hlavním kritériem spisovnosti. Na druhé straně lingvisté jako Sgall a Hronek požadují, aby za spisovné byly přijaty ty jazykové prostředky, které se běžně vyskytují v tzv.

spisovné situaci. Mezi nejrozšířenější realistické kritérium patří oficiálnost komunikace.

Cvrček svým kritickým zhodnocením stanovil následující možnosti pohledu na spisovnost: spisovná čeština jako soubor prostředků s celonárodní platností, spisovný jazyk a vyšší komunikační funkce, spisovný jazyk jako jazyk veřejné a oficiální komunikace, spisovný jazyk a psanost, spisovnost jako záměr mluvčího, spisovnost jako správnost, spisovná je kodifikovaná čeština. Navíc upozorňuje, že bezmála sedmdesát let po vystoupení PLKu a vytvoření teorie jazykové kultury nejsou lingvisté schopni vytvořit kodifikaci, která by odpovídala daným kritériím.

„Současná spisovná čeština by se dala definovat jako množina prvků, která je určena kodifikací“ (Cvrček 2006, s. 58). Je to velice nepřehledné a znesnadňuje to přirozené vyjadřování mluvčím. Spisovnost jako pojem, který by měl charakterizovat spisovnou češtinu, je dle Cvrčka chiméra. Současný preskriptivismus brání poznání a zjišťování současné reálné spisovné normy.

Nový pohled na spisovný jazyk představuje ve svém příspěvku V. Dovalil. Ten se ve svých úvahách o spisovnosti jazyka opírá o výsledky výzkumu německé germanistické sociolingvistiky. Německý lingvista Ammon pracuje s pojmem sociální silové pole spisovné variety. „Předpoklad, na němž Ammon staví, tvoří čtyři relevantní síly, jež se na formování spisovnosti podílejí“ (Dovalil 2006, s. 97). V daném silovém poli jsou zastoupeni kodifikátoři, normové authority, modeloví mluvčí a jazykovědci. Na pozadí těchto složek jsou samotní uživatelé jazyka. Normovými autoritami se chápou erudovaní mluvčí jako učitelé nebo korektoři. Modeloví mluvčí jsou zastoupeni především v médiích. Jejich úkolem, jakožto profesionálních mluvčích, je produkce a prezentace modelových textů. Činnost kodifikátorů Ammon vidí v tvorbě

slovníků a gramatik. Oproti tomu práce lingvistů tkví v poskytování názorů, která varianta je ještě spisovná a která nikoli. Jednotlivé složky tohoto modelu se vzájemně ovlivňují. V ideálním případě se všechny složky shodují na tom, jestli je varianta spisovná, či nikoli. Uvedení tohoto modelu do praxe spočívá v empirickém průzkumu, který zohledňuje postoj všech složek. Výsledkem by mělo být nastolení rovnováhy v jazyku.

Dovalil je přesvědčen, že sociální silové pole spisovné variety by mohlo posloužit jako východisko alespoň u nejspornějších případů. „Lze se domnívat, že normové autority obecně žádají v zájmu srozumitelnosti a přehlednosti monovariantnost, že působí možná právě v tomto duchu než v duchu plurality, která popis užívání variant logicky ztěžuje (Dovalil 2006, s. 102).

J. Jiráček (2006) zase poukazuje na problematiku užívání spisovné češtiny v mediální veřejné a soukromé komunikaci, která zásadním způsobem ovlivňuje chování většiny mluvčích. Jiráček upozorňuje, že mediální komunikace je nejvýznamnějším projevem veřejného i neveřejného komunikování. To ovšem destabilizuje současné situaci. Veřejná komunikace, která vyžaduje užití spisovného jazyka, se také odehrává v médiích. V televizi a rozhlasu jsme svědky postupného rozostřování hranice mezi veřejným a neveřejným, soukromým. Pro současná média je typické míšení veřejného/neveřejného a informativního a zábavního. Dochází tak ke sledu neustále se měnících sociálních situací. Jiráček na základě empirického výzkumu došel k závěru, že „užití spisovné češtiny má v mediální produkci příznak formálnosti, oficiálnosti a zřetelně signalizuje skutečnost, že sdělovaný obsah patří (nebo by rád patřil) do roviny oficiální veřejné komunikace“ (Jiráček 2006, s. 20). Oproti tomu neformální obsah bývá prezentován obecnou češtinou. Tím se jednoznačně přiznává

obecné češtině pozice útvaru národního jazyka, který je vhodný pro tyto situace.

Předešlé články vyvolaly potřebu hlubšího zamyšlení nad kodifikací, jejími úkoly a způsoby práce. R. Adam (2005) poukazuje na problematiku kodifikační pravomoci. Dle lingvistické literatury a jazykové poradny Ústavu pro jazyk český AVČR časopis *Naše řeč* patří mezi publikace kodifikující spisovnou normu českého jazyka. Mnozí autoři ve svých člancích navrhují změny kodifikace, někdy se o daný jev v odborných člancích vede diskuse. Adam je přesvědčen, že kodifikace formou příruček má své nesporné výhody. Jednou z nich je systematické řazení, které usnadňuje přehlednost publikace. Navíc kodifikace formou příruček je skoková, a tudíž se eliminuje riziko mylného odhadu, jakou cestou se bude daný jev ubírat. V neposlední řadě je příručka objektivnější, jelikož se na její tvorbě podílí kolektiv autorů. Proto si Adam myslí, že by lingvistické časopisy neměly mít kodifikační pravomoc. „Aby byla kodifikace úspěšná, musí splňovat vedle jiných podmínek obsahových i některé podmínky formální, technické: musí být jasně a srozumitelně formulovaná, přehledně uspořádaná, snadno a levně dostupná a v nepřiliš dlouhých intervalech aktualizovaná“ (Adam 2005, s. 201). Na stránkách *Naší řeči* by se měla vést diskuse o tom, jak vypadá náplň kodifikace před vlastním kodifikačním procesem.

V reakci na Adamův článek Cvrček (2006) upozorňuje, že kodifikace má dva aspekty: deskripce a preskripce, tedy stanovení, přičemž každá deskripce je intervencí do jazyka. Cvrček je přesvědčen, že *Naše řeč* není širokou veřejností vnímána jako kodifikační příručka. Navíc lingvisté mají normu popisovat, popřípadě mluvčím doporučovat, tedy plnit funkci poradenské činnosti. Norma se totiž vyvíjí i bez zásahů lingvistů. Varuje před

některými lingvisty, kteří prosazují „krajně liberální stanoviska, která by se mohla projevit (pokud by byla uplatňována) ohrožením jednoty spisovného jazyka“ (Cvrček 2006, s. 27). Současná kodifikace je silně preskriptivní, protože není otevřená pluralitním názorům. Časopis Naše řeč je dle Cvrčka cenným příspěvkem k pluralitě intervencí.

Velice rozhořčen nad uvedeným článkem byl M. Jelínek (2006), který Cvrčkovi doporučil důkladně zhodnotit zásluhy české jazykovědy v teorii spisovného jazyka v kodifikaci spisovné normy. Jelínek poukazuje na fakt, že to není příručka, jejíž vnímání se mění dle postojů mluvčích, ale naopak příručka může měnit postoje mluvčích. Zdůrazňuje, že lingvisté se snaží posilovat jednotu spisovného jazyka a při kodifikaci se důsledně opírají o úzus.

Současný široký pohyb v mluveném i psaném vyjadřování poskytuje vhodné prostředí pro množení hyperkorektních tvarů. Sgall termín hyperkorektní chápe: „jako tvar vytvořený z přehnané snahy o jazykovou správnost v domněnání, že je daný tvar spisovný“ (Sgall 2006, s. 21). Chyby mohou vznikat jen fonologickou změnou (ej je vnímáno jako nespisovné, proto proniklo prý a zítra místo původně spisovného prej, zejtra), tlakem systému (dvěmi, které vzniklo analogickým vyrovnáváním se spisovnými tvary třemi, čtyřmi) nebo dochází ke stylové hyperkorektnosti. Hyperkorektní jev je dle Sgalla nespisovný, analogický výhradně ke spisovnému tvaru a je konkurentem, který se vyskytuje ve spisovné normě i v obecné češtině.

J. Chromý (2007) Sgallovi oponuje. Nepovažuje za vhodné tvrzení, že hyperkorektní jev nepatří do spisovné kodifikace, už jen proto, že nepanuje obecná shoda, co do spisovného jazyka patří. Naopak doporučuje hyperkorektnost sledovat na formální rovině. Uživatel vytváří

hyperkorektní výrazy z potřeby stylistické diferenciacie (Chromý 2007). Mluvčí se totiž snaží vyjadřovat stylově vyšším způsobem. To považuje Chromý za důkaz, že se spisovná norma nevyvíjí jen pod tlakem obecné češtiny, ale i sama o sobě. Existují tedy dva principy obohacování spisovné normy: konvergentní (spisovná norma se obohacuje z obecné češtiny) a divergentní (spisovná norma se obohacuje z vlastních zdrojů). Pokud splní hyperkorektní jev podmínky, které jsou stanoveny pro kodifikaci, doporučuje Chromý, aby byl přijat.

Cvrček se Sgallem si uvědomují, že: „tradice současného přístupu k jazykové regulaci je řadu desetiletí předmětem sporů a konsenzus mezi lingvisty je zatím v nedohlednu“ (Cvrček - Sgall 2007, s. 132). Neustále se řeší, kdo je oprávněn rozhodnout o tom, jak má být formulována kodifikace a otázka standardu a spisovnosti. Cvrček se Sgallem vidí řešení v pluralitě kodifikací, která by mohla být prostředkem k odstranění nežádoucího tlaku preskriptivní kodifikace na jazyk. Vzhledem k nejednotnosti reálné jazykové praxe ani lingvistika nemůže nabídnout jednoznačné řešení. Proto navrhuji vytváření několika vzájemně si konkurujících kodifikací bez diktátu lingvistiky. V pluralitě kodifikací shledávají nejpríjemnější cestu k odstranění přežívajícího preskriptivismu na školách. Úkolem lingvistů by tak mělo být zprostředkovávání informací o jednotlivých jazykových jevech mluvčím.

„Nejednoznačnou shodu ohledně využití metody a způsobu hodnocení jazyka by mohly řešit diskuse v odborných časopisech, které přispívají k pluralitě názorů, a tedy k nalezení nejpríjemnějšího řešení“ (Cvrček - Sgall 2007, s.135).

Výzkum na základních a středních školách

Terénní výzkum umožňuje získat informace o aktuálním stavu jazykového vývoje i o obecném povědomí laických mluvčích o jazyku. Pomocí dotazníku distribuovaném ve školských zařízeních jsem se pokusila identifikovat postoje současných žáků ke kodifikovanému jazyku a k obecné češtině.

Dotazník se skládá z devíti modelových situací. Jedná se o autentické úryvky, které spadají do polooficiálních a oficiálních mluvených a psaných projevů. Tedy do oblasti, kde je spisovné vyjadřování kodifikací vyžadováno. Hlavním zdrojem ukázek byla média, jež v současnosti představují nejvýznamnější projev veřejného i neveřejného komunikování. Se stále rostoucím vlivem internetu a obecně elektronicky zpracovaných informací, bylo žádoucí zařadit i elektronické zpravodajství. V dotazníku je tedy zastoupen televizní diskusní a publicistický pořad, rozhlasová reportáž, veřejná diskuse na regionálním informačním serveru a bulvární deník v tištěné i elektronické podobě. Další úryvky čerpám ze situací každodenní komunikace, se kterými se mluvčí pravidelně setkávají v obchodech nebo restauracích.

Základním požadavkem při výběru materiálu byla přítomnost spisovných i nespisovných jazykových prostředků v rámci jednoho úryvku. Nejčastěji se v nich projevuje střídání a míšení kódu jednoho z centrálních útvarů s druhým, spisovného jazyka s obecnou češtinou, a to nejen uprostřed věty, ale i třeba uprostřed jediného slovního spojení. Takové vyjadřování je typické při běžném hovoru pro většinu mluvčích v Čechách. Nicméně v oficiálních projevech se očekává výhradně spisovná čeština. Současná média ve snaze přiblížit se konzumentovi částečně

rezignovala na spisovnou češtinu, čímž vnáší zmatek do povědomí laických mluvčích. Pro mladé uživatele jazyka jsou mluvní vzory profesionálních mluvčích vedle školní výchovy nejdůležitějšími aspekty při osvojování spisovného jazyka. Média svým nedůsledným dodržováním spisovného jazykového útvaru ovlivňují chování mluvčích i na Moravě, kde se pod vlivem mluvních vzorů pražské televize rozšiřují jazykové prostředky shodné s jazykovými prostředky obecné češtiny (viz výše).

Úkolem respondentů bylo přečíst si text, vyhledat a vyznačit nespisovné jazykové tvary a posoudit jejich vhodnost v konkrétní situaci. Cílem nebylo zjistit znalost spisovného jazyka a jednotlivých kodifikovaných hláskoslovných a tvaroslovných jevů, které se žáci naučili v hodinách českého jazyka. Záměrem bylo získat informace o celkovém pohledu současných žáků na aktuální problematiku spisovného jazyka, respektive na stále se zvětšující vliv obecné češtiny; do jaké míry jsou mladí mluvčí schopni identifikovat spisovný projev a jakou důležitost mu přisuzují; zda pociťují za „správné“ jeho užívání, či naopak jim v některých situacích dokonce překáží.

Dotazník byl distribuován mezi žáky šestých a devátých ročníků a tomu odpovídajících ročníků víceletých gymnázií, primy a kvarty. Výzkum vznikl ve spolupráci se třemi základními školami a gymnáziem na Berounsku. Zúčastnilo se ho celkem 251 respondentů, z toho 125 dívek a 126 chlapců, 111 žáků šestých ročníků a 140 žáků devátých ročníků a 178 žáků základní školy a 79 žáků gymnázia.

Při vyhodnocování dotazníků bylo hlavním kritériem rozpoznání nespisovných, převážně obecněčeských, jazykových jevů. U jednotlivých jevů zaznamenávám celkový počet respondentů, kteří na daný jev poukázali, popřípadě připojili správný tvar nebo připsali poznámku o vhodnosti takového vyjadřování v konkrétní situaci. Tyto údaje jsou

zpracovány v přehledných tabulkách. Kromě celkového počtu respondentů jsou procentuálně zpracovány další tři hlediska posuzování, která se řídí pohlavím žáků, jejich věkem a typem školského zařízení, tedy základní školou nebo gymnáziem.

V následující analýze se posuzují jednotlivé nespisovné jazykové prostředky v tomto pořadí: hláskosloví, tvarosloví a slovní zásoba. Větná skladba se podrobněji neposuzuje. V dotazníku se vyskytují především oficiální a písemné projevy, kde výběr jazykových prostředků většinou odpovídá spisovné normě. Navíc u žáků základních škol je tento požadavek poněkud nadstandardní. Poslední kapitola se věnuje vlastním postojům žáků ke spisovné češtině, které čerpám z odpovědí na otázky v závěru dotazníku: Myslíte si, že jsou situace, při kterých je vhodné mluvit spisovně a snažíte se někdy mluvit spisovně?

Žáci vyznačili celkem 98 slov, která považovali za nevhodná v dané situaci. U jednotlivých dotazníků se počet vyznačených slov samozřejmě liší. Podrobněji sledují 33 jevů, podle kterých lze sledovat postoje žáků ke spisovnému jazyku.

Fonologie

Systematicky jsou probírány jen ty hláskové jevy, které souvisejí také s morfologií, např. diftongizace [í]>[ej], úžení [é]>[í]. Jednotlivé individuální domněnky nezohledňuji.

„Repertoár hlásek spisovné a obecné češtiny je shodný. Rozdíly se týkají jen jejich užívání v jednotlivých pozicích a kombinacích“ (Sgall - Hronek 1992, s. 30). Oproti tomu M. Krčmová je přesvědčena, že vokální systém obecné češtiny se od vokálního systému češtiny spisovné odlišuje. Obecná čeština má podle jejího názoru pět krátkých samohlásek (jako čeština spisovná), pouze tři

samohlásky dlouhé: /á/, /í/, /ú/ a dva diftongy: /ou/ a /ei/ (Krčmová 1992, s. 87).

Kvantita hlásek

V obecné češtině dochází ke krácení a dloužení samohlásek. Krácení samohlásek se vyskytuje především v koncovkách a spíše u frekventovaných slov. Nejčastěji postihuje samohlásky *ú* a *í*, což je způsobeno tím, že výslovnost vysokých samohlásek vyžaduje značnou artikulační námahu. „Krátí se především samohlásky v poslední slabice, a to zejména *í* a *ú* (často ovšem psané *ů*). Mluví se tu o tzv. polodélkách, které zpravidla nejsou dostatečně zvukově odlišený od krátkých samohlásek, aby bylo možné jednoznačně je určit např. při diktování“ (Sgall-Hronek 1992, s. 34). U některých slov či tvarů je krácení do jisté míry lexikalizované (*nevím, mužeš* aj.), protože se však týká pouze fonetické realizace daného fonému (nemění tedy fonologickou strukturu jazyka), označujeme je jako fonetické krácení (Krčmová 1992, s. 95). Takový případ se objevil i v dotazníku.

„... to **neni** v rozsudku...”

NENI	Celkem	ZŠ x G	Chlapci x Dívky	6.r. x 9.r.			
Počet označení	72	34	33	30	39	34	38
Celkem procent	29%	19%	42%	24%	31%	31%	27%

„... čepovane pivo...“

ČEPOVANE	Celkem	ZŠ x G		ChlapcixDívky		6.r. x 9.r.	
Počet označení	133	90	49	71	62	51	82
Celkem procent	53%	51%	62%	56%	50%	46%	59%

V obou případech se jedná o fonetické krácení, při kterém nedochází k posunu významu slova. U prvního tvaru: *neni* je patrné, že jde o velmi frekventovaný jev v běžné komunikaci, a tudíž dvě třetiny respondentů jej vůbec nezaznamenaly. Jev posuzovaný v druhé tabulce označila víc než polovina všech respondentů. Tvar *čepovane* spadá do slezského nářečí, což bylo možné rozpoznat z kontextu i z poznamenaného zdroje. Znalosti o jednotlivých dialektech a jejich typických znacích nejsou u žáků základních škol zřejmě dostatečně rozšířené. Většina respondentů u daného tvaru doplnila kvantitu v domnění, že se jedná o pravopisnou chybu.

Samohláskové změny

Samohláskové změny: diftongizace [í] > [ej] a úžení [é] > [i] patří mezi nejvýznamnější činitele, které pomohly obecnou češtinu odlišit od spisovné normy. Výrazně ovlivňují i morfologickou stránku projevu.

Diftongizace [í] > [ej]

Diftongizace [í] > [ej] se objevuje v literárních památkách od konce 14. století a v průběhu 15. století se dále rozšiřuje. Zasahuje nářečí v Čechách (zpočátku patrně bez jihozápadního okraje), nářečí středomoravská (hanácká)

a přechodné pásmo mezi nářečími středomoravskými a východomoravskými. Změna patrně proběhla přes mezistupeň, jimž bylo artikulačně snížené a povolené y. Většina literárních památek zachovává starý způsob psaní, i když v lidovém jazyce byla změna na přelomu 15. a 16. století na většině území v Čechách a na Moravě již provedena (Lamprecht - Šlosar - Bauer 1986, s. 106, 107).

Z četných výzkumů vyplývá, že výskyt diftongizace [í] > [ej] záleží na pozici vokálu /í/ v rámci daného slova. Proto se posuzují odděleně jevy dle výskytu diftongizace [í] > [ej] v základu slov, v absolutním konci slova a v koncovce před souhláskou.

„... a **každej** postřeh může...”

KAŽDEJ	Celkem	ZŠ x G		Chlapci x Dívky		6.r. x 9.r.	
Počet označení	148	94	54	67	81	49	99
Celkem procent	59%	55%	68%	53%	65%	44%	70%

„... mám ten **samej** rozsudek ...”

SAMEJ	Celkem	ZŠ x G		Chlapci x Divky		6.r. x 9.r.	
Počet označení	173	111	60	75	100	67	108
Celkem procent	69%	65%	76%	60%	80%	60%	73%

Jelikož se jedná o jev velmi rozšířený, byl hojně zastoupen i v dotazníku. V tabulkách jsou znázorněny dva případy, u nichž lze sledovat zajímavý rozdíl. První se nachází na samém začátku dotazníku, a tak bylo pravděpodobné, že ho označí většina respondentů. Ve

skutečnosti tak učinilo necelých šedesát procent. Oproti tomu u následujícího jevu se pozastavily dvě třetiny žáků. Za zajímavou lze považovat i skutečnost, že v rámci jednoho úryvku se nacházela tři slova s diftongizovanou koncovkou, a u každého byl počet označení odlišný. Rozdíl činil až deset procent. Zapříčiněno to může být nepozorností a příliš dlouhou ukázkou.

„... vždyť **takovejch** příběhů ...“

TAKOVEJCH	Celkem	ZŠ x G		ChlapcixDívky		6.r. x 9.r.	
Počet označení	194	126	68	92	102	77	117
Celkem procent	77%	71%	86%	73%	82%	69%	79%

Ej na konci slova před samohláskou je rozšířeno v Čechách a zčásti na západní Moravě v běžném hovoru. Do spisovného vyjadřování v této pozici výrazně neproniká. To se odráží ve vysokém počtu respondentů, kteří tento jev označili. Je tedy evidentní, že žáci jej považují za nespisovný a v oficiálních projevech naprosto nevhodný. Obdobná situace je podle dřívějších výzkumů s diftongizací v kmenech slov. Vyskytuje se zpravidla u slov běžně užívaných v hovoru, v dotazníku ovšem tento jev zastoupen není.

Úžení [é] > [í]

Větší množství dokladů úžení [é] > [í] pochází ze 16. století, do spisovného jazyka však změna pronikala velmi pomalu. Dnešní spisovný stav se ustálil až na rozhraní 16. a 17. století. V lidovém jazyce se změna provedla důsledně

v Čechách a na Moravě v nářečích středomoravských (hanáckých), vyhnula se nářečím moravskoslovenským a moravskoslezským (s výjimkou okrajových úseků na Ostravsku). „Staročeské dlouhé é mělo výslovnost zavřenou. Zavřený úzký charakter pak vedl k změně é v neměkčící í, které se ve výslovnosti ztotožnilo s původním í nebo s í ze staršího ie“ (Lamprecht – Šlosar – Bauer 1986, s. 114).

Diftongizaci a úženi uvádí do vzájemné souvislosti Josef Vachek. K úženi [é] > [í] dochází podle jeho názoru proto, že foném [é] je v češtině značně izolován (nemá korespondující zadní vokál, protože vokál [ó] je v češtině zcela periferní a vesměs se vyskytuje v cizích slovech či archaismech). Úženi sice zároveň způsobuje vyšší míru zatížení interdialektického [í], toto zatížení se však snižuje existencí interdialektického /ej/ vzniklého diftongizací. Na tomto příkladu Vachek dokládá citlivost středočeského interdialektu v oblasti strukturně funkční adekvátnosti (Vachek 1977, s. 85n.).

V absolutním konci slova

„... má **otevřený** oči ...“

OTEVŘENÝ	Celkem	ZŠ x G		Chlapci x Dívky		6.r. x 9.r.	
Počet označení	177	96	59	81	96	73	104
Celkem procent	71%	54%	75%	64%	77%	66%	70%

„... lepší **plošný** pokrytí ...“

PLOŠNÝ (n.)	Celkem	ZŠ x G		Chlapci x Dívky		6.r. x 9.r.	
Počet označení	113	56	57	50	63	35	78
Celkem procent	45%	31%	72%	40%	50%	32%	52%

Při úženi [é] > [í] je rozhodující, o jaký rod adjektiva se jedná. U adjektiv ženského rodu více jak dvě třetiny žáků vnímají tento jev jako nespisovný. Zatímco u adjektiv rodu středního podoba s í proniká i do hovoru jinak spisovného a v dotazníku na něj upozornila méně než polovina žáků. Markantní je rozdíl mezi 6. a 9. ročníky a mezi základními školami a gymnáziem. U starších žáků je tedy nejspíš patrný pozitivní vliv školní výchovy.

V koncovce před souhláskou

„... zdravím **každýho**, kdo má ...“

KAŽDÝHO	Celkem	ZŠ x G	Chlapci x Dívky	6.r. x 9.r.			
Počet označení	196	128	78	88	108	81	115
Celkem procent	78%	72%	99%	70%	86%	73%	77%

Na tento jev, který se nacházel v úvodu dotazníku, upozornila naprostá většina žáků. U studentů gymnázia se jednalo dokonce o téměř stoprocentní obsazení. Přestože tento jev v běžném hovoru v Čechách má poněkud knižní nádech, v oficiálních hovorech ho žáci považují za nevhodný.

V kmenu slova

„... upozornili na vychutnávku **polívek** ...“

POLÍVKA	Celkem	ZŠ x G		ChlapcixDívky		6.r. x 9.r.	
Počet označení	87	49	38	35	51	28	59
Celkem procent	37%	28%	48%	28%	41%	25%	40%

U tohoto slova má zúžené i velmi pevnou pozici, a je dokonce zařazeno do hovorové vrstvy spisovného jazyka. Přesto ho označila více než třetina žáků v domněnání, že úžené i je vždy nespisovné. U gymnaziálních studentů se jednalo téměř o polovinu respondentů.

Protetické v-

Protetické v- se objevuje ve 14. století a v následujících stoletích zvyšuje své územní rozšíření (dnešní územní rozsah pochází přibližně ze 16. století). Vyskytuje se v nářečích v Čechách (kromě jižního okraje doudebského) a v západní polovině Moravy (Lamprecht - Šlosar - Bauer 1986, s. 98n.).

V nespisovných projevech se protetické v- objevuje v pozici striktury (tj. sevření mluvních orgánů), ale na rozdíl od rázu, který funkci striktury rovněž plní, se stává stálou součástí výrazu. Vyskytuje se zejména u slov běžné slovní zásoby (Krčmová 1992, s. 127).

U protetického v- lze zaznamenat určité vývojové tendence. Například v brněnské městské mluvě je protetické v- ústupovým prvkem: „Starší fáze výzkumu ještě protetické v- zaznamenala v nadpolovičním počtu odpovědi, nový výzkum již zůstal u hranice 20%. Vývoj v tom odpovídá tendencím kultivovanější podoby obecné češtiny, kde je také protetické v- ústupovým prvkem“ (Daneš a kol. 1997, 229; o starším stavu protetického v- v brněnské mluvě viz též KRČMOVÁ 1974). Vývojové pohyby v distribuci protetického v- zachycuje také Korpus mluvené češtiny, a to v obou částech (PMK, BMK).

„... **vo** tý historii ...“

VO	Celkem	ZŠ x G		ChlapcixDívky		6.r. x 9.r.	
Počet označení	211	144	67	96	115	87	124
Celkem procent	84%	81%	85%	76%	92%	78%	83%

„... jak vznikly **vůbec** ...“

VŮBEC	Celkem	ZŠ x G	ChlapcixDívky	6.r. x 9.r.			
Počet označení	16	10	6	8	8	10	6
Celkem procent	6%	6%	8%	6%	6%	9%	4%

Protetické *v-* na začátku slova před *o* je velmi rozšířené v běžném hovoru. V psané podobě je pro žáky naprosto nepřipustné, což je patrné i z předcházející tabulky.

Zřejmě povědomí o nesprávnosti *v-* na počátku slova zapříčinilo fakt, že žáci zaškrtávali slovo *vůbec* a označovali ho za nespisovné. Došlo k tomu ve více než dvaceti případech. Je pravděpodobné, že v případě zvukového záznamu, by žáci tento jev nejspíš jako nevhodný nepociťovali.

Morfologie

V tomto oddíle jsou systematicky popsány jazykové jevy, které výrazně přispívají k zařazení projevu na ose spisovnost – nespisovnost, popřípadě knížnost – neutrálnost v rámci spisovného jazyka.

I pl. substantiv, adjektiv, pronomén

U všech skloňovacích typů končí v obecné češtině instrumentál plurálu koncovkou *-ma*. Týká se to nejen substantiv, ale i všech ohebných slov. Ve slovanských jazycích byla podoba s *-m-* zevšeobecněna, spisovná čeština si ovšem zachovala staroslovanskou různost koncovek. „Obecná čeština (a podobně i většina Moravy) přešla ovšem od dříve rozšířeného *-mi* k *-ma*, které pronikla od starých tvarů tzv. dvojného čísla, duálu: rukama, nohama, očima je od počátku doma i ve spisovné češtině“ (Sgall – Hronek 1992, s.38).

Tento jev lze klasifikovat jako všeobecný znak obecné češtiny, který je rozšířen v Čechách i na Moravě. Jisté problémy způsobuje samohláska před touto koncovkou, popř. nepřítomnost samohlásky. Na Moravě se tolik neuplatňují tvary jako *pekařema*, a užívají se tak častěji tvary spisovného jazyka.

„... začínáme **vašima** reakcema ...“

VAŠIMA	Celkem	ZŠ x G		ChlapcixDívky		6.r. x 9.r.	
Počet označení	110	61	49	42	68	33	77
Celkem procent	44%	34%	62%	33%	54%	30%	52%
RUKÁVAMA	Celkem	ZŠ x G		ChlapcixDívky		6.r. x 9.r.	
Počet označení	161	103	58	76	85	66	95
Celkem procent	64%	58%	73%	60%	68%	59%	64%

Opět je zde patrný rozdíl mezi určením obou tvarů. Více než polovina žáků druhý jev označila za nespisovný, zatímco u prvního to bylo mnohem méně žáků. Přestože žáci při běžném hovoru koncovku *-ma* pravidelně užívají, jsou situace, při kterých její užití považují evidentně za nevhodné.

„... i s **dvěma** dětmi ...“

DVĚMA	Celkem	ZŠ x G	ChlapcixDívky	6.r. x 9.r.			
Počet označení	81	52	29	36	45	33	48
Celkem procent	32%	29%	37%	29%	36%	30%	32%

Třetina respondentů z přehnané snahy o jazykovou správnost označila tvar číslovky *dvěma* za nespisovný. Podle Sgalla se jedná o hyperkorektnost vzniklou tlakem systému (Sgall 2006, s. 22). Dochází zde k analogickému vyrovnávání s tvary třemi, čtyřmi. V obecné češtině zase dochází k vyrovnávání opačného směru: *dvěma*, *třema*, *čtyřma*. Výjimky v systému způsobují nejistotu a mluvčí pak nevědí, který tvar se kdy užívá. Nejasnost je patrná i z toho, že víc jak dvacet žáků opravila tvar *dvěma* dětmi na *dvěma* dětma.

L pl. substantiv

„V obecné češtině u podstatných jmen mužských, životných i neživotných, v 6. pádu množ. č. u slov s kmenem zakončeným na *n*, *k*, *h*, *ch* je všeobecně rozšířena koncovka *-ách*, před kterou se neměkčí“ (Sgall – Hronek 1992, s. 39). U substantiv neuter se změkčené tvary

(střediscích) chápou ve spisovném jazyce jako variantní. Koncovka *-ích* je u těchto typů většinou knižní dubletou běžnější koncovky *-ách* a je spojena s konsonantickými alternacemi. „Koncovka *-ách* v L. pl. Otevírá analogickou možnost použít *-ám* v D pl. a *-ama* v I pl. Tím se sbližují tvary podle město s tvary typu žena: *lýtkům/lýtkám*“ (PMČ 2000, s. 265).

„... ani v těch **tílkách** ...“

TÍLKÁCH	Celkem	ZŠ x G	Chlapci	Dívky	6.r. x 9.r.		
Počet označení	24	20	4	8	16	12	12
Celkem procent	10%	11%	5%	6%	13%	11%	8%

Tato tabulka svědčí o nejistotě mluvčích, kteří vyžadují jednoznačnost. Pokud je jedna koncovka v některých případech spisovná, a v jiných nespisovná, žáci pak nevědí, kdy a jakou užít. S tím je spjatá i skutečnost, že někteří respondenti zaškrtnuli jako nespisovné slovní spojení: *na stránkách*.

V sg. maskulin

V obecné češtině se běžně užívá nominativ namísto vokativu. Tento jev je velmi rozšířený i v projevu jinak spisovném. „Kromě toho má v obecné češtině 1. a 5. pád množ. č. životných substantiv koncovku *-ové* se zkrácenou koncovou samohláskou (popř. s polodélkou)“ (Sgall-Hronek 1992, s. 39).

„... jak se máte pane ředitel ...“

ŘEDITEL	Celkem	ZŠ x G	Chlapci	Dívky	6.r. x 9.r.	
Počet označení	133	96	37	37	96	71
Celkem procent	53%	54%	47%	29%	77%	47%

Jen polovina respondentů vnímá tento jev jako nespisovný. Někteří žáci dokonce označili slovo ředitelé jako nespisovné v domnění, že správný tvar je ředitelové.

Adjektiva a adjektivní zájmena

„Podle tvarů adjektiv se nejvýrazněji odlišuje a nejsnadněji pozná projev spisovný a projev v obecné češtině“ (Sgall-Hronek 1992, s. 46).

V plurálu obecná čeština nerozlišuje rod. Týká se to i tvarů mužských životných bez měkčení koncových kmenových hlásek *d, t, n, ch, k, r*. V plurálu je tedy pro všechny rody shodný tvar v N pl. s koncovkou *-ý*.

„... vážený zákazníci ...“

VÁŽENÝ	Celkem	ZŠ x G	Chlapci	Dívky	6.r. x 9.r.	
Počet označení	32	14	18	11	21	24
Celkem procent	13%	8%	23%	9%	17%	16%

„... aby lidi, **který** byli činní ...“

KTERÝ	Celkem	ZŠ x G		ChlapcixDívky		6.r. x 9.r.	
Počet označení	104	57	47	46	58	36	68
Celkem procent	41%	32%	60%	37%	46%	32%	46%

Z první tabulky je jednoznačné, že se jedná o velice rozšířený jev. Upozornila na něj pouhá desetina respondentů, i když u gymnaziálních studentů se jednalo téměř o čtvrtinu. U druhého jevu byl počet označení výrazně vyšší. Zřejmě je to dáno tím, že souhlásková změna *r > ř* je markantnější, a tak ji zaznamenalo více respondentů. Opět je zde patrná školská výchova a větší vnímavost gymnazistů. Celkově lze předpokládat, že většina žáků považuje tyto jevy za přijatelné a správné v oficiálních projevech.

Stejně jako u adjektiv i u ostatních slov, která podléhají adjektivnímu skloňování, dochází v plurálu k setření rozdílů v rodě. V neutru je v obecné češtině rozšířena koncovka *-ý* namísto spisovného *-á* (*dobrý auta* X *dobrá auta*). Na Moravě je daleko víc rozšířeno koncové *-é*. Podobná je situace u obecněčeských pronomén. Rozdíly rodu v plurálu v obecné češtině nejsou, takže pro nominativ a genitiv je u ukazovacího zájmena *ten* ve všech rodech tvar *ty*.

„... podívat na **ty** trička ...“

TY	Celkem	ZŠ x G		ChlapcixDívky		6.r. x 9.r.	
Počet označení	55	22	32	20	35	11	44
Celkem procent	22%	12%	41%	16%	28%	10%	30%

Čtvrtina respondentů považuje tento jev za nespisovný, z toho pouhá desetina žáků šestého ročníku. Vzhledem k rozšířenosti tohoto jevu i v jinak spisovných projevech je pro mladší žáky naprosto přijatelný a správný.

Verba

Koncovka -u vs. -i (1.os.sg. ind prez. I.třída - vzor maže, III.třída - vzor kupuje)

Koncovka -u (a spolu s ní i koncovka -ou ve 3. os. pl. ind. prez.) byla považována ve spisovné češtině za koncovku hovorovou. Dnes ji už u mnoha sloves, zvláště těch, jež jsou součástí každodenního hovoru, považujeme za neutrální, přestože starší lingvisté to nepřipouštějí. *Mluvnice češtiny* (2) definuje koncovku -u takto: „Hovorové varianty -u, -ou zaujímají v současném jazyce již značně pevné postavení (pravděpodobně i vlivem vzrůstu frekvence mluvených projevů) a zejména u sloves často užívaných ... jeví tendenci stát se podobami neutrálními; u takových sloves pociťuje zvláště mladší generace uživatelů původní koncovky -i, -í jako téměř knižní. Přitom proces stylové neutralizace hovorových variant probíhá rychleji v 1. sg. než ve 3. pl. ind. prez.“ (MLUVNICE ČEŠTINY (2) 1986, s. 458)

„... přeju dobrý den ...“

PŘEJU	Celkem	ZŠ x G	Chlapci x Dívky	6.r. x 9.r.
Počet označení	121	70	51	43 78 40 81
Celkem procent	48%	39%	65%	34% 62% 36% 54%

Přestože dle příruček ustupují po měkkých konsonantech koncovky *-i*, *-í* ve prospěch *-u*, *-ou*, polovina respondentů tvar přejí považuje za nespisovný a nevhodný pro oficiální projevy.

Tvary můžu (můžou) x mohu (mohou)

Tvary *můžu* a *můžou* jsou rozšířené v češtině obecné i spisovné. Nyní neutrální varianty *můžu/můžou* byly dříve považované za hovorové. Dle příruční mluvnice češtiny jsou: „stylově vyšší podoby u moci: *mohu*, *mohou* vedle dnes již neutrálních forem *moct*, *můžu*, *mohou*“ (PMČ 2000, s. 327).

„... **nemůžu** prozradit ...“

NEMŮŽU	Celkem	ZŠ x G		ChlapcixDívky		6.r. x 9.r.	
Počet označení	20	14	6	9	11	6	14
Celkem procent	8%	8%	8%	7%	9%	5%	9%

Žáci považují podobu *můžu* za správnou a vhodnou i v oficiálních projevech.

Infinitivní koncovka

Ve slovnících, ve starší literatuře nebo ve vyšším stylu se můžeme setkat pouze s tvary infinitivu na *-ci*: *péci*, *moci*, *řici* (PMČ 2000, s. 327). I podoby *péct*, *říct*, *moct* jsou ale dnes vnímány již jako neutrální.

POMOC	Celkem	ZŠ x G	Chlapci	Dívky	6.r. x 9.r.	
Počet označení	39	20	19	16	23	23
Celkem procent	16%	11%	24%	13%	18%	15%

Přestože je tvar *pomoct* již kodifikovaný, stále ho poměrně velká část respondentů považuje za nevhodný a nespisovný. Je pravděpodobné, že je to vlivem školní výchovy, v běžném hovoru by žáci nepoužili starší podobu. U slovesa říct se pozastavilo jen desetina všech žáků.

Naopak na již zastaralou podobu slovesa *býti* upozornilo jen pět procent respondentů. To by bylo možné pochopit tak, že dnešní mladí lidé se spisovné češtině učí ve škole, naučí se spisovné deklinace i konjugace, ale ve skutečnosti ji vnímají jako zastaralý jazyk.

Bychom x Bysme

Tvar *bysme* je v obecné češtině dosti běžný, a to i v hovoru jinak převážně spisovném. Částečně se vyskytuje i na Moravě, i když tam se na jednotlivých územích užívají jiné tvary, především *byzme* a *bychme*. (Sgall - Hronek 1992, s. 55)

V běžně mluvené češtině se používá tvar spisovný i nespisovný, ovšem s převahou nespisovné varianty, což potvrzují i údaje z PMK (16,01% *bychom*, 83,99% *bysme*) a BMK (17,43% *bychom*, 82,57% *bysme*).

„... rádi **bysme** vás upozornili ...“

BYSME	Celkem	ZŠ x G	Chlapci	Dívky	6.r. x 9.r.		
Počet označení	78	43	35	29	49	21	57
Celkem procent	31%	24%	44%	23%	39%	19%	38%

Přestože podoba *bysme* není kodifikována, upozornila na ni jen třetina žáků, přičemž většinou jen starší žáci. Tvary slovesa být jsou pro mluvčí velmi obtížné. O zmatku svědčí i různé nesprávné hyperkorektní opravy: *abyjsme*, *byjsme*, *abyjste* *byjste*, nebo dokonce zaškrtnuté tvary *abychom* a *byste* jako nespisovný.

Slovní zásoba

„V oblasti slovníku často nejde tolik o rozdíl mezi Spisovnou češtinou a obecnou češtinou, jako spíše o rozvrstvení stylistické. Naprostá většina slovní zásoby (ponecháme-li stranou odborné termíny) je oběma centrálním útvarům češtiny společná“ (Sgall-Hronek 1992, s. 69).

Pro spisovný jazyk jsou typické termíny, které obecná čeština nezná, a naopak obecná čeština je bohatší o slova se silným emocionálním zabarvením. Proto nelze jednoznačně určit, jaký útvar je bohatší co do počtu slov. Navíc slova s obecněčeskou hláskovou podobou pronikají do spisovného jazyka. Nejprve do hovorové a následně do neutrální vrstvy.

Stylistické rozvrstvení slov je velmi rozmanité. Slova je možné rozčlenit na ose od knižních slov a termínů, přes slova neutrální až po slova obecněčeská s výrazně nespisovnou platností a slova obscénní. Přičemž jeden význam lze vyjádřit v několika stupních různými výrazy.

Obecná čeština tvoří nová slova stejnými předponami a příponami jako spisovná čeština nebo některými svými specifickými zakončeními a předponami (-ajz, -ák, -outka, apod.). Pro obecnou češtinu je typická univerbizace, která souvisí s jazykovou ekonomizací. I obecná čeština přejímá slova z cizích jazyků. V posledních letech vzhledem k technickému vývoji se nejvíce obohacuje o slova přejatá z angličtiny.

DIALEKTISMY

V dotazníku byl zastoupen úryvek ze zlínského serveru, kde se pochopitelně objevila řada dialektismů.

SÚ	Celkem	ZŠ x G		Chlapci x Dívky		6.r. x 9.r.	
Počet označení	129	96	33	65	64	65	64
Celkem procent	51%	54%	42%	52%	51%	59%	63%
CÉRKY	Celkem	ZŠ x G		Chlapci x Dívky		6.r. x 9.r.	
Počet označení	186	136	50	88	98	82	104
Celkem procent	74%	76%	63%	70%	78%	74%	70%

Většina žáků na dialektismy upozornila, alespoň na druhý ze sledovaných. Jednotlivá slova žáci překládali do jim bližšího jazyka, tedy do spisovné češtiny. Přestože poznali, že daná slova nejsou součástí spisovné normy, nevěděli, o jaký útvar se jedná. Někteří se domnívali, že je to slovenština. Pouze jeden chlapec správně identifikoval dialekt a upozornil na fakt, že dialekt patří do nespisovné vrstvy jazyka. V textu se vyskytovala

také obecněmoravská nadnářeční částice *tož*, u které se téměř nikdo nepozastavil opět pravděpodobně v domněnku, že se jedná o starou spisovnou částici.

SLOVA OBECNÉ ČEŠTINY

Přestože v dotazníku byly zastoupeny většinou oficiální projevy, objevila se zde řada slov patřících do obecné češtiny.

RAMBAJZ	Celkem	ZŠ x G		ChlapcixDívky		6.r. x 9.r.	
Počet označení	174	129	45	81	93	84	90
Celkem procent	69%	72%	57%	64%	74%	76%	60%

Slovo je utvořeno specifickou obecněčeskou příponou *-ajz*. Dvě třetiny žáků na něj upozornily a připojily spisovný český ekvivalent *rámus*. Přestože všichni slovo dobře znají a v běžném hovoru někdy užívají, považují za nevhodné jeho užití v tisku.

FAJN	Celkem	ZŠ x G		ChlapcixDívky		6.r. x 9.r.	
Počet označení	90	61	29	36	54	41	49
Celkem procent	36%	34%	37%	29%	49%	37%	32%

Slovo označené SSČ jako tvar obecné češtiny je velmi frekventované při každodenní komunikaci. Je natolik vžité, že jen třetina žáků ho zaznamenala v textu.

SRANDA	Celkem	ZŠ x G		ChlapcixDívky		6.r. x 9.r.	
Počet označení	40	22	18	16	24	10	30
Celkem procent	16%	12%	23%	13%	19%	9%	20%

Zde je vliv běžného hovoru ještě markantnější. Naprostá většina respondentů nepociťuje toto slovo jako nesprávné nebo nevhodné v jakémkoli druhu komunikace.

V dotazníku se objevily zkrácené tvary slov *děkuji* a *nashledanou*: *díky*, *nashle*. Zatímco u prvního tvaru se pozastavilo necelých pět procent respondentů, na druhý upozornily dvě třetiny. Žáci takové tvary označují jako vhodné jen pro běžnou komunikaci.

Mezi velmi frekventované patří podoby ukazovacích zájmen *týhle*, *popř.* *týdle*.

TÝHLE	Celkem	ZŠ x G		ChlapcixDívky		6.r. x 9.r.	
Počet označení	161	100	61	76	85	61	100
Celkem procent	64%	56%	77%	60%	68%	55%	67%

Zde se jedná především o obecněčeský tvar vzniklý úžením [é] > [í]. Respondenti často upozorňovali na spisovné tvary ukazovacích zájmen, která se jim zdála v textu nadbytečná, a tudíž nevhodná. V mnohých případech bylo zaškrtnuté zájmeno *nějaký*, které žákům zní nespisovně, a nahrazovali ho zájmenem *některý*. Oproti tomu jen polovina respondentů si povšimla typicky obecněčeského tvaru příslovce *tehďa*.

Mezi obecněčeské tvary je zařazeno i slovo mail, které doposud nezaznamenávají žádné kodifikační příručky.

MAIL	Celkem	ZŠ x G	Chlapci x Dívky	6.r. x 9.r.			
Počet označení	53	39	14	31	22	17	36
Celkem procent	21%	22%	18%	25%	18%	15%	24%

Pro současné žáky je toto slovo naprosto přirozené a nepociťují ho jako nespisovné či nevhodné. Především pak mladší žáci, pro které je samozřejmou součástí každodenního života.

SPISOVNÁ SLOVA

V mnohých případech respondenti zaškrtovali slova klasifikované SSČ jako spisovná. Vedla je k tomu neznalost slov nebo jejich správný tvar, případně slovo považovali za nevhodné v oficiálním projevu.

Mladší žáci často neznali slova jako *tuzemský*, *katastrální*, *drogistický*, *design* aj.

DESIGN	Celkem	ZŠ x G		Chlapci x Dívky		6.r. x 9.r.	
Počet označení	61	56	5	32	29	38	23
Celkem procent	24%	31%	6%	25%	23%	34%	15%

Jednalo se především o neznalost správné podoby slova. Proto také dané slovo zaškrtovali mladší žáci. Objevovaly se časté opravy typu *desing*, *dizajn*, *dizajn*, *disain*.

V domnění, že se jedná o nespisovnou podobu, respondenti označovali slovo *včerejšek*.

VČEREJŠEK	Celkem	ZŠ x G		ChlapcixDívky		6.r. x 9.r.	
Počet označení	62	45	17	34	28	26	36
Celkem procent	25%	25%	22%	27%	22%	23%	24%

Čtvrtina žáků byla přesvědčena, že se jedná o diftongizovanou podobu *ý*, a tak označila toto slovo jako nespisovné. To opět potvrzuje zmatek a nejednoznačnou orientaci ve spisovném jazyce.

Jako nevhodné pro oficiální projev označovali také slovní spojení *mít kliku*, které se řadí do hovorové vrstvy.

MÍT KLIKU	Celkem	ZŠ x G		ChlapcixDívky		6.r. x 9.r.	
Počet označení	80	44	36	33	47	26	54
Celkem procent	32%	25%	46%	26%	38%	23%	36%

Toto spojení třetina žáků opravila na *mít štěstí*.

Třetina žáků je přesvědčena, že slova *nekomolit* a *nebožák* jsou nespisovná. Daná slova často žáci nahrazovali slovy *poplést* a *chudák*.

Postoje žáků ke spisovné češtině

Žáci mají spisovnou češtinu spojenou především se školou a s hodinami českého jazyka. Z toho také plyne jejich vesměs negativní postoj ke spisovnému jazyku, jehož užívání nepovažují za důležité. Pokud by nedocházelo k intervenčním zásahům vyučujících, žáci by se spisovnou češtinou patrně vůbec nezabývali.

Většina žáků očekává spisovnou češtinu v médiích a při veřejném komunikování obecně. Spisovná čeština by se podle žáků měla objevovat i ve škole a při hovoru s nějakou důležitou osobou, jakou je pro ně například pan ředitel.

Žáky je možné rozdělit do dvou skupin. Jedni se snaží alespoň někdy mluvit spisovně, druzí vůbec. Nejčastěji mluví spisovně při hodině českého jazyka a při referátu. Zároveň však dodávají, že tak činí pod tlakem učitele. Sami přiznávají, že byť se o spisovnou češtinu pokoušejí, dělá jim to problémy, je to pro ně nezvyk a dokonce jim to připadá nepřírozené. Když se snaží o spisovný projev, je to většinou při nějaké výjimečné příležitosti. U mladých lidí panuje přesvědčení, že ten, kdo mluví spisovně, je vzdělaný jedinec. Proto také se někdy snaží mluvit spisovně, aby působili „slušnějším dojmem“.

Druhá skupina žáků se otázkou spisovnosti vůbec nezabývá. Vlastní spisovný projev pocítují jako nepřírozený. Navíc jsou přesvědčeni, že v jejich životě nejsou příležitosti, při kterých by bylo vhodné užívat spisovnou češtinu. Představy, že by dva kamarádi spolu mluvili spisovně, se úplně hrozí. Zdůrazňují, že by každý měl mluvit, jak chce. Zároveň přiznávají, že je třeba se vyjadřovat takovým způsobem, aby jim ostatní porozuměli. Pokud to považují za důležité, podřizují svému projevu slovní zásobu a vyhýbají se hrubějším výrazům. Někteří dokonce nepovažují za potřebné se spisovné češtině učit.

Z toho je patrné, že spisovný jazyk je pro současnou mládež natolik odlišný od jejich mateřštiny (obecné češtiny), že se mu asi opravdu musí systematicky věnovat jako cizímu jazyku.

Závěr

Se stále rostoucím vlivem obecné češtiny se častěji objevují diskuse o spisovnosti, popř. o standardním jazyku. Obecná čeština se užívá jak v běžném hovoru, tak i při veřejném komunikování. Média, zdá se, částečně na spisovnou češtinu rezignovala, a tak je stále méně příležitostí, při kterých se mluvčí mohou setkat se spisovným jazykem.

Jak tedy dnešní žáci vidí spisovnou češtinu? Znají ji vůbec a jakou roli hraje v jejich životě? Na tyto otázky jsem se částečně snažila nalézt odpovědi pomocí výzkumu, který jsem provedla na třech základních školách a gymnáziu na Berounsku. Žáci měli za úkol v dotazníku s devíti autentickými ukázkami ze současných médií identifikovat nespisovné tvary a posoudit jejich vhodnost v dané situaci.

Z výzkumu je patrné, že žáci mají spisovný jazyk spojený především se školou a s hodinami českého jazyka. Jejich skutečná znalost spisovné češtiny je poněkud limitovaná a omezuje se jen na některé jazykové jevy často opakované ve škole. Z vyplněných dotazníků lze rozpoznat nejistotu a rozkolísanost. Žáci označují za nespisovné i kodifikované jazykové jevy. Na druhé straně stejný nespisovný tvar označí jen jednou, přestože se v daném úryvku vyskytuje vícekrát. Navíc je patrné, že mladí mluvčí vyžadují jednoznačnost a jednotu v pravidlech. „Výjimky“ typu dvojného čísla jim působí zmatek a nejsou pak schopni identifikovat typickou obecněčeskou koncovku *-ma* v tomto případě jako spisovnou.

Žáci obecně mají špatné povědomí o rozvrstvení národního jazyka. Naprostá většina je přesvědčena, že Moravané mluví výhradně spisovnou češtinou. Jen jeden

chlapec rozpoznal v textu dialekt s tím, že i dialekt se řadí do nespisovné vrstvy jazyka. Stejně tak pouze jeden žák poznamenal, že v běžném hovoru užívá obecnou češtinu. Pro ostatní žáky je tento termín spíše neznámý.

Žáci mají spisovný jazyk spojený s pravopisem a se slovní zásobou. V textu se zaměřili na pravopisné chyby (velká písmena, překlapy) a na slova, která jim v daném kontextu připadala nepatřičná. V mnohých případech se jednalo o spisovná slova nepříliš frekventovaná v současném jazyku. Mladší žáci často zaškrtovali jim neznámá slova jako design, tuzemský, katastrální apod.

V psané podobě a v oficiálních projevech jsou pro žáky nepřijatelné tvary adjektiv a adjektivních zájmen s diftongizovaným -ej (samej, takovejch) a slova, která mají na začátku slova protetické v-. Oproti tomu při úženi [é] > [í] je rozhodující, o jaký rod adjektiva se jedná, u adjektiv ženského rodu více jak dvě třetiny žáků vnímají tento jev jako nespisovný. Zatímco u adjektiv rodu středního podoba s í proniká i do hovoru jinak spisovného a v dotazníku na něj upozornila méně než polovina žáků. V plurálu obecná čeština nerozlišuje rod. Tvary se stejnou koncovkou v plurálu jsou velmi rozšířené, a tak jen desetina žáků je vnímá jako nevhodné. Stejně jako u adjektiv i u ostatních slov, která podléhají adjektivnímu skloňování, dochází v plurálu k setření rozdílů v rodě. V neutru je v obecné češtině rozšířena koncovka -ý namísto spisovného -a. Pro žáky je ovšem tato spisovná koncovka téměř neznámá, dokonce někteří žáci označili slovní spojení *jaká trička* jako nespisovné. Naopak na již zastaralou podobu slovesa *býti* upozornilo pět procent respondentů. To by bylo možné pochopit tak, že dnešní mladí lidé se spisovné češtině učí ve škole, naučí se spisovné deklinaci i konjugaci, ale ve skutečnosti ji

vnímají jako zastaralý jazyk, starší tvary naopak jako nespisovné.

Žáci očekávají spisovnou češtinu v médiích a při veřejných projevech. Zajímavé je, že nikdo nezminil internet jako zdroj veřejné komunikace, kde by se také měla objevovat spisovná čeština. Sami pak upozorňují na zhrubělý způsob vyjadřování především na naší politické scéně a vyslovují požadavek, aby došlo k nápravě. Oproti tomu žáci samotní nepovažují za důležité, aby se vyjadřovali spisovně. Činí tak jen pod tlakem vyučujícího nebo při zcela výjimečných situacích.

Obecně lze říci, že nejrozšířenější vědomosti o spisovné češtině mají starší gymnaziální studenti a žáci výběrových tříd, a to převážně dívky. U chlapců lze vyzorovat menší soustředěnost a ochotu při práci s textem. U žáků šestých ročníků není doposud tolik patrný vliv školní výchovy, a tak žáci považují za správné to, co je pro ně přirozené, tedy obecnou češtinu.

Přestože žáci očekávají spisovný jazyk při jakémkoli veřejném projevu, sami spisovný jazyk nepoužívají vůbec nebo jen z donucení při hodinách českého jazyka. Přiznávají, že je spisovná čeština pro ně obtížná a vlastní spisovný projev jim připadá nepřirozený. Chybu nelze hledat ani v žácích, ani v učitelích. Dochází ke změnám v celospolečenském klimatu, a spisovná čeština tak ztrácí svou prestiž. Nyní je na lingvistech, aby došli k nějakému konsenzu v následném postupu při kodifikaci. Je ale evidentní, že by měli více přihlížet k aktuálnímu jazykovému úzu.

Seznam literatury

Adam, R.: K diskusi o spisovné a „standardní“ češtině. SaS 68, 2007, s. 184-189.

Adam, R.: K otázkám kodifikační pravomoci. NŘ 88, 2005, s. 198-201.

Bělič, J.: Vznik hovorové češtiny a její poměr k češtině spisovné. In: Čs. Přednášky pro IV. Mezinárodní sjezd slavistů v Moskvě. Praha, 1958, s. 59-71.

Cvrček, V.: Spisovnost a její zdroje. SaS 67, 2006, s. 46-60.

Cvrček, V.: Za ještě tvrdší kodifikační diktát? NŘ 89, 2006, s. 26-29.

Čermák, F. - Sgall, P. - Vybíral, P.: K diskusi o standardní a „spisovné“ češtině. SaS 67, 2006, s. 267-282.

Daneš, F.: Český jazyk na přelomu tisíciletí. Praha, Academia 1997.

Dovalil, V.: K úvahám o spisovném/standardním jazyku: pohled z poněkud širší perspektivy. SaS 67, 2006, s. 96-102.

Hajičová, E. - Schmidtová, V.: Standardní čeština a korpus. SaS 67, 2006, s. 262-266.

Havránek, B.: Studie o spisovném jazyce. Praha, ČSAV 1963.

Chloupek, J.: Dichotomie spisovnosti a nespisovnosti. Brno, UJEP 1986.

Chromý, J.: Tzv. hyperkorektnost a její vztah ke kodifikaci češtiny. NŘ 90, 2007, s. 123-131.

Jiráček, J.: Diskuse o užívání spisovné češtiny z hlediska medializace veřejné a soukromé komunikace. NŘ 89, 2006, s. 15-20.

Jelínek, M.: Kultura jazyka a kultura řeči. In: SČJK 1993, Praha, FFUK 1995, s. 31-40.

Jelínek, M.: O kodifikaci spisovné češtiny. NŘ 89, 2006, s. 30-32.

Krčmová, M.: Protetické v v brněnské městské mluvě. In: NŘ 57, 1974, s. 243-248.

Lamprecht, A. - Šlosar, D. - Bauer, J.: Historická mluvnice češtiny. Praha, SPN 1986.

Mathesius, V.: Jazyk, kultura a slovesnost. Ed. J. Vachek. Praha, Odeon 1982.

Mluvnice češtiny 2, Praha, Academia 1986.

Nebeská, I.: Jazyk norma spisovnost. Praha, Karolinum 1999.

Oliva, K.: Požadavky na úroveň diskuse o spisovné/standardní češtině. SaS 66, 2005, s. 278-290.

Palková, Z.: Spisovný standard jazyka v mluvené komunikaci. In: SČJK 1993, Praha, FFUK 1995, s. 76-80.

Příruční mluvnice češtiny. Ed. P. Karlík, M. Nekula, Z. Rusínová. Brno, LN 2000.

Rusínová, Z.: Spisovná a obecná čeština. In: SČJK 1993, Praha, FFUK 1995, s. 72-76.

Sgall, P. - Hronek, J.: Čeština bez příkras. Praha, H+H 1992.

Sgall, P.: K diskusi o obecné češtině. SaS 24, 1963, s. 244-254.

Sgall, P. - Cvrček, V.: O názorové pluralitě a hledání konsenzu v lingvistice. NŘ 90, 2007, s. 132-135.

Sgall, P.: Poznámka k pojmu hyperkorektnost. NŘ 89, 2006, s. 21-25.

Schmiedtová, V.: Postavení spisovného českého jazyka v současném kulturním klimatu. In: SČJK 1993, Praha, FFUK 1995, s. 84-85.

Spisovná čeština a jazyková kultura 1993. Ed. J. Jančáková, M. Komárek, O. Uličný. Praha, FFUK 1995. (SČJK 1993)

Starý, Z.: Ve jménu funkce a intervence. Praha, Karolinum 1995.

Stich, A.: Česká spisovnost a nespisovnost - kořeny a přítomnost (Naše postoje k češtině 17. a 18. století). In: SČJK 1993, Praha, FFUK 1995, s. 49-56.

Stich, A.: O počátcích moderní spisovné češtiny. NŘ 74, 1991, s. 57-62.

Vachek, J.: Poznámky k fonologické stylistice jazykových variet. In: SaS 38, 1977, s. 81-89.

Redaktor: Víte o tom, že je tady nějaký problém s vlastnictvím bytu pana Krátkého?

Starosta: To je problém pana Krátkého.

R: Tak pan Krátký se tedy nikdy nestal vlastníkem předmětného bytu.

S: To není v rozsudku.

R: Je to v rozsudku. Tady to mám.

S: Já mám ten samej rozsudek, a to je odůvodnění rozsudku. To je velkej rozdíl, pane redaktore.

R: ...a nebyla zde uvedena obec a katastrální území a tak dále. Čtu z rozsudku teď právě. Co vy na to?

S: Hezky jste se podíval do kamery, to bude dobrej záběr.

R: Tak to nám řekl starosta B.....

Černé ovce, redaktor Vít Hlásenský, 4.3.2008

Prodávač: Dobrý den, co si přejete?

Zákaznice: Dobrý, můžete mi pomoci? Chtěla bych se podívat na ty trička.

P: Jaká?

Z: Ty s krátkýma rukávama.

P: Jistě.

Z: A s nějakýma obrázkama nemáte? Ani v těch tílkách?

P: Ne, bohužel žádné obrázky.

Z: Díky, nashle.

Obchod s textilem v Praze

Vážený zákazníci, rádi bysme vás upozornili na velký slevy pro dnešní den. Akční ceny se týkají drogistického zboží a veškerý elektroniky. Dále bysme vás rádi upozornili na vychutnávku polívek v oddělení potravin. Příjemné nakupování.

Hlášení v hypermarketu

Číšník: Co si dáte?

Zákazník: Dva piva.

Č: Točené, nebo lahvé?

Z: Čepovane.

Č: K jídlu si nic nedáte?

Z: Není čas, ty cype.

Restaurace v Ostravě

ČR - Rambajz, lomoz, rachot. Lidé říkají hluku různě, ale na nervy leze všem stejně. A co víc, škodí zdraví! Auto chce každý, ale bydlet u rušné silnice nikdo. Mnoho lidí však takovou kliku nemá. Řada nebožáků z tuzemské hlukové mapy přitom žije v oblasti, kde je hluk i nad 70 decibely.

Šíp, 5.3.2008

Karel Schwanzerberg, ministr zahraničních věcí

...existoval tehdy problém, že, jak známo, veřejnost měla nedobrý dojem z toho, jak ten proces probíhá. A já považuju za důležitý, aby vláda měla důvěru, aby lidi, který byli činní, zpochybnění nebyli.

... Krollové říkali, že viděli seznam toho, co v těch sedm seti stránkách by mělo být, mimo kdyby se v těch chybějících sedm seti stránkách něco závažného objevilo.

OVM, 20.7.2008

Redaktor: Vy jste mluvil vo takovém tom zajímavém, vo tý historii, jak vznikly vůbec tady ty stanice.

Velitel: Hasičské stanice historicky byly tři v Praze a ten rozvoj začal za druhý světový války. Požární rada tady začal zřizovat právě ty detašované stanice tak, aby bylo lepší plošný pokrytí po Praze.

R: Mohl byste konkrétně říct historii týchle stanice a jak se třeba přesně jmenuje, abychom vám to nějak nekomolili?

V: Tohle je hasičská stanice číslo sedm.

S mikrofonem na točenou, Radio wave, 16.9.2008

Myslíte si, že jsou situace, při kterých je vhodné mluvit spisovně? Které to jsou? Snažíte se někdy mluvit spisovně? Při jaké příležitosti?